

BUTLLETÍ **calp**

INSTITUT D'ESTUDIS CALPINS

núm. 9 Desembre - 2017

Pàg 3

**Vicent Llopis Tur (1880-1957), un dels últims
habitadors del Molí del Morelló de Calp**

Luis Botella Ivars

Pàg 12

Calp en el record

Pàg 14

**Rafael Altamira. Historiador,
jurista y pedagogo alicantino**

Alberto Hortelano Sevilla

Pàg 16

Calp també escriu

Josep Roselló Ivars

Pàg 18

**Levante de Calp: "Gallicant" y
otros topónimos costeros**

José Luis Luri Prieto

Pàg 21

**Mujàhid de Dénia i el projecte de
construcció d'un estat mediterrani**

Aitor Mahiques

Calp. Butlletí de l'Institut d'Estudis Calpins

Direcció:

Francesc-Joan Monjo i Dalmau

Consell Assessor:

Andrés Ortola Tomás
Alberto Hortelano Sevilla
Núria Gómez Bolufer
Pere Tur i Sala
José Vte. Sánchez Cabrera
Bernat Banyuls i Sala

Comité Científico:

Alborada Lázaro Hernández
Antoni Furió i Diego
Cayetano Mas Galvañ
David Bernabé Gil
Elionor Ortola Perles
Emilio La Parra López
Enrique Giménez López
Feliciana Sala Sellés
Ferran Garcia-Oliver
Francisco Bernabé Alonso
Ignasi Grau Mira
Inmaculada Fernández Arrillaga
Joan Ivars Cervera
José Hinojosa Montalvo
Josep Miquel Santacreu Soler
Josep Roselló Ivars
Júlia Campón Gonzalvo
Leonardo Soler Milla
María del Carmen Irlés Vicente
Miquel Navarro Sorní
Teodoro Crespo Mas

Disseny i maquetació:

Rótulos Graficalp

Imprimeix:

Set i Set

Edita:

Ajuntament de Calp

Dipòsit Legal:

V-1716-2009

ISSN:

1889-4550

© Copyright dels autors

BUTLLETÍ
calp
INSTITUT D'ESTUDIS CALPINS

Vicent Llopis Tur (1880-1957), un dels últims habitants del Molí del Morelló de Calp

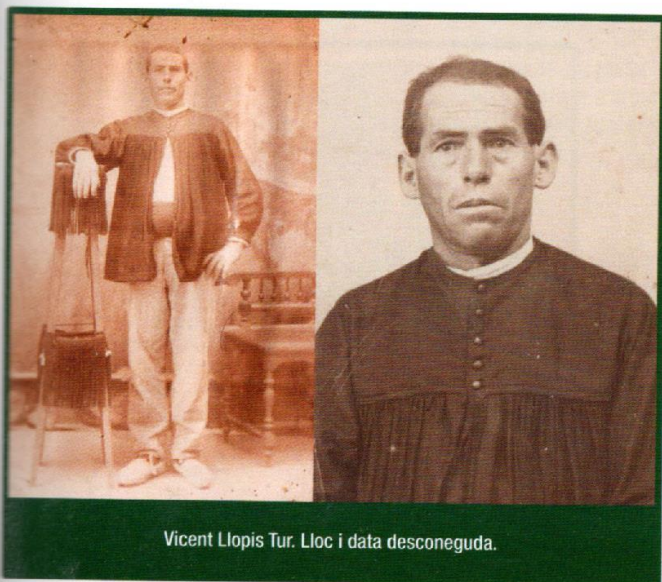
Luis Botella Ivars¹

Introducció:

No sóc molt partidari de contar els fets històrics des d'un punt de vista paternalista, però quan ens trobem davant un personatge històric, al qual sols podem conèixer d'ell a través dels relats de les seues nétes i amb molt poca documentació, és quan és posa de manifest la importància de la memòria oral.

Vicent Llopis Tur fou un dels últims habitants del molinet del Morelló de Calp, i estigué durant 36 anys, entre 1921 i 1957. Sabem d'ell gràcies als relats que Maria Ivars Llopis m'havia transmès des de sempre sobre la vida del seu avi, el qual no va arribar quasi a conèixer ja que ella era menuda quan Vicent va morir, però havia escoltat allò que la seua avia Maria contava del seu marit. Des del primer moment hem vaig adonar que la seua vida era absolutament desconeguda a causa de què s'havien conservat molts pocs documents i la seua història sols era coneguda en la família.

És per aquest motiu que vaig realitzar quatre entrevistes durant el mes d'octubre del 2016 a les nétes de Vicent: Maria Ivars Llopis², Pepa Ivars Llopis³, Elena Martínez Llopis⁴ i Maria Martínez Llopis⁵; per així conèixer i comprendre la vida i caràcter de Vicent Llopis Tur. Si bé és cert que el punt de vista des del qual m'han contat la seua vida és el d'unes xiquetes, es podrà observar que narren un estil de vida i de treball que ens mostra com es vivia a Calp als anys 50, poc abans del boom urbanístic. Per altra banda, la documentació conservada i que aportem ajudarà a comprendre millor com estava organitzada la societat d'aquell moment.

Vicent Llopis Tur. Lloc i data desconeguda.

Els orígens de Vicent Llopis Tur i la seua família:

Vicent Llopis Tur nasqué a Teulada el 19 de gener del 1880⁶ i era conegut com Vicent "de Tarrot", ja que davant de sa casa de Teulada hi havia un terròs, i aleshores li deien "de Tarrot", derivació de terròs. De la seua joventut coneixem detalls com que es va ensenyar a nadar al safareig de Teulada, el qual era molt fons. Les dones del poble quan el veien li ho deien a són pare i

aquest li pegava perquè tenia por que s'ofegara, però a l'endemà tornava i les dones li ho deien a són pare i la història es repetia; de fet, una vegada es veié tan apurat davant són pare que anava a pegar-li, que saltà per la finestra de la casa per a fugir. Aquesta fama de bon nadador l'acompanyaria per la resta de la seua vida. De jove es posava a pescar i utilitzaven canyissos per realitzar dita pràctica. Un dia de pesca es trencà el canyís i caigué a l'aigua, però nadant aconseguí eixir fora. Com a dada addicional, es sap que Vicent va ensenyar a nadar al rector de Benissa Francisco Martínez Ciudad "Carreta", originari d'Altea, just davant del molinet. L'avia Maria deia que pareixia un cossi dins l'aigua, ja que es banyava amb les sotanes i era molt corpulent.

Abans de cuidar el molinet i els seus camps, Vicent era llenyater i feia llenya per al forn de la seua cosina. Els pares de Vicent eren forners, i si bé preparaven pa, abans moltes dones pastaven a casa i anaven al forn a coure'l. La feina de Vicent era anar-se'n a la muntanya amb l'ase a agafar argelagues i llenya per al forn. Tanmateix, on més va destacar va ser treballant al camp fins als finals dels seus dies.

La seua futura muller serà Maria Crespo Lloret, i la coneixeria un dia que anà a La Mallà de Benissa junt a un amic de Teulada, qui festejava amb la germana d'aquesta, anomenada Isabel. Quan va aplegar i la va veure li demanà matrimoni i aquesta acceptà, i foren un matrimoni feliç la resta de la seua vida⁷. Maria Crespo Lloret⁸ nasqué a Benissa el 27 de novembre del 1884, coneguda pel malnom "de l'oueta" i "de cossi". Aquest últim li ve donat perquè a les propietats de la seua família a La Mallà de Benissa tenien un cossi obrat al terra i allí llavaven.

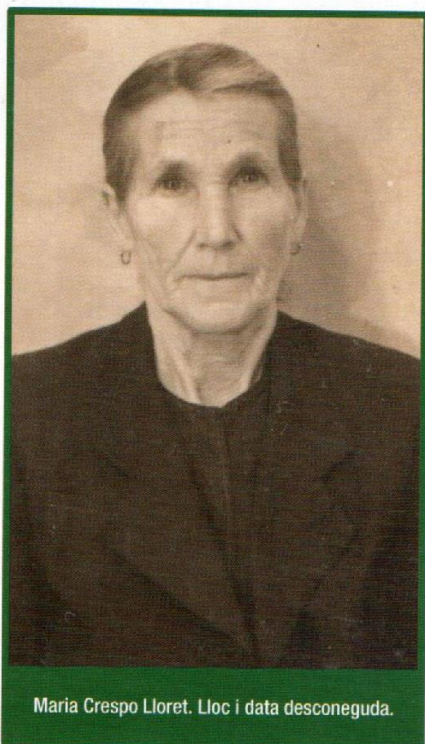
Amb el seu matrimoni es traslladarien a viure a Benissa i van tenir quatre filles i dos fills: Ana Maria, Pere, Vicent, Pepa, Pepa i Vicenta. La primera Pepa se'ls va morir quan era xicoteta durant l'any de la *cucaracha*⁹. Maria, a penes va acabar de parir a la xiqueta es feu malalta. Aquesta epidèmia afectà a Benissa i també a sa mare i a la seua germana. Per això no es van poder fer càrrec de la recent nascuda que va acabar morint, encara que la resta de la família es va salvar¹⁰.

Quan es casaren anaren a viure a una caseta de la partida Canor i després viurien llogats en una casa del carrer Escoto. Als anys 50 van fer cases subvencionades uns carrers al costat de l'ajuntament de Benissa, conegut com "el barri" i donaren facilitats per a poder comprar-les. La seua filla Vicenta junt al seu marit Pedro es varen comprar una d'aquestes cases. Al saber la notícia, Vicent i Maria al cap d'uns dies els digueren que també havien comprat la casa del costat d'ells al carrer Doctor Ochoa nº 9.

El caràcter de Vicent i Maria:

Si una cosa definia el caràcter de Vicent era la seua afabilitat amb tothom, encara que tenia un caràcter fort. Ja a Benissa tenia fama de ser molt xarrador amb qui fora. Era amic de tots. Un bon exemple el conta la seua néta Pepa qui recorda que a Benissa abans no passaven els escombrires pel poble, i quan s'amuntava el fem anaven a tirar-ho al marge del Pou d'Avall. Un dia van anar a tirar el fem i van veure a uns estranys. Vicent es va quedar a xarrar, però com a Pepa sempre li havien dit que no parlara amb gent que no conegués perquè podien fer-li mal, al veure que estava parlant amb gent que no coneixia se'n va anar a casa. Quan Vicent s'adonà que no estava i no la trobava, va tornar tot sufocat a casa preguntant per la xiqueta. I allí estava Pepa qui li va respondre: *vostè perquè parlava amb gent que no coneixia si sempre m'ha dit que no ho fera?*

Un altre exemple d'aquesta amabilitat el trobem quan una vegada anà un home de Benissa que no estava en plenes facultats mentals a quedar-se a dormir tres nits al molinet. L'avia s'esglaià al veure'l i li digué: *com li deixes que vinga a dormir ací, si nosaltres tenim a tres xiquetes. Com deixes que vinga ací?* I Vicent s'estranyava perquè li deia que també era del poble i que tenia cabuda. Es podia quedar tot el món que anara.

Maria Crespo Lloret. Lloc i data desconeguda.

Tanmateix no tot eren bondats en el seu caràcter ja que Vicent tenia fama de ser un home molt queixós, mentre que la seua dona Maria era tot el contrari.

Per altra banda, la seua dona Maria tenia fama de ser molt bona persona i molt dolça, amb les característiques d'una dona de la seua època en les quals obeïa al seu marit en allò que manés. Tanmateix, també és conegut que si se la feia enfadar pegava amb l'espardenya, ja que deia que *amb la mà s'espallava*. Fou molt cuinera, i d'entre els seus plats destaquen les seues coques fregides i arrossos. Les seues nêtes recorden que acostumava a dir frases com: "Amor de amos, aigua en cistella"; "De moliner canviaràs i de lladre no t'escaparàs" i "Les persones no som com les dobles d'or. Les dobles d'or agraden a tot el món però les persones no".

Cap dels dos sabia llegir ni escriure, però això no fou un impediment per a la seua vida. De fet, els contractes d'arrendament conservats apareixen sense la signatura de Vicent.

La distribució del molinet:

L'origen del molinet el trobem al segle XIX i la seua funció era moldre gra per obtenir farina a partir sobretot del vent de Llebeig que predomina en aquesta zona. Concretament les seues primeres referències les podem trobar en el Plànol de la Província d'Alacant realitzat pel Coronel Don Francisco Coello l'any 1859, on s'assenyalen altres molins a la Marina Alta com ara 6 molins a Dénia, 2 a Pedreguer, 2 a Gata, 4 a Poblenu de Benitaxell, 2 a Teulada i 3 a Benissa. Uns anys després trobem referències al molinet en el plànol realitzat per la Comissió Hidrogràfica al 1876¹¹.

El molí de vent del Morelló es troba situat entre els Banys de la Reina i les restes arqueològiques d'època romana. L'investigador Pastor Pastor defineix el molinet a partir d'allò que estableix l'Oficina Tècnica Municipal de l'Ajuntament de Calp on s'assenyala que "és de planta circular i presenta un sistema constructiu tradicional a base de murs portants de maçoneria i argamassa. En el seu interior existeixen en l'actualitat restes d'una escala de caragol d'accés al pis superior i la volta que sustentava la sala de la maquinària original. [...] Les seues mesures són, 7,75 metres d'alt, per 6,30 d'ample en la seua part exterior i de 3,60 la interior."¹²

El molinet no funcionava com a tal ja en aquella època¹³. Vicent sols estava allí per treballar la terra, i el molinet servia com a habitatge. A penes s'entrava a la porta del molinet es trobava el corralet xicotet i les escales per pujar. Hi havia el pessebre per l'ase de l'avi i quatre gallines. Per a què li cabessin coses, Vicent penjà un canyís al sostre de la planta baixa per a ficar l'herba de l'ase per a què no s'ho mengés de seguida i guardar ferraments. Per altra banda la porta del molinet no es tancava amb clau. Tenia un forat sota ella, sobre la qual posaven un barrot darrere que quedava enganxat des de l'escaló. Davant li posaven un drap amb una pedra i es tapava el forat. Així ningú podia obrir la porta, tan sols els avis.

Quan es pujaven les escales¹⁴, a meitat molinet a mà esquerre hi havia com una cova, que era el dormitori. Per a entrar a eixa "cova", per la part de la dreta quedava una clavilla xicoteta, però per la part de l'esquerre hi havia un buit pel qual es podia caure. Pepa recorda que la seua avia els deia sempre: *Vosaltres pugeu per aquell costaet, vosaltres per aquell costaet que no caiguen*. De fet, per a poder passar a aquesta cambra calia allargar el peu. Una vegada, Maria Martínez no el va allargar suficient i va caure al pis de baix on estava l'ase. Els matalassos on dormíem eren sacs de creïlles de 50 quilos farcits amb algues que preparà l'avia Maria. Pepa de menuda quan dormia tenia la costum d'anar esgolant-se fins al punt de poder caure's pel buit de les escales que donaven al corral de baix. Com es gitava al costat dels avis, l'avia Maria passava la nit patint per vigilar-la, per la qual cosa la canvià de lloc per si s'esgolava que xoqués contra la paret. Quan feia molta calor, la seua neta Elena dormia dalt al costat de la finestra. Mentre dormien es percebien olors com les algues i el sabó que utilitzava l'avia per a netejar.

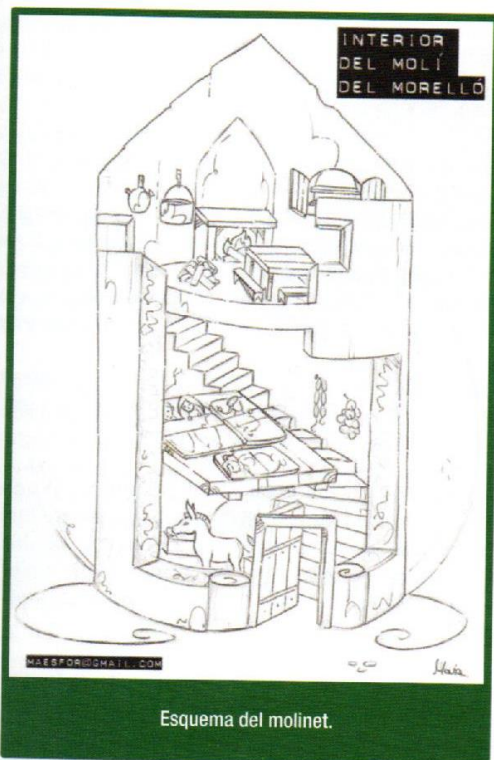
La planta superior era el menjador. Hi havia un tros que Vicent advertia que podia caure's algú (encara que mai caigué) i aprofitava eixe espai per a posar la llenya per a fer foc. La resta sí era utilitzat per als quefers habituals: menjador, cuina... Al costat de l'escala que donava a aquesta l'última planta hi havia una finestra que pareixia una porta, així que Vicent ho tapava amb canyissos per a què no es caiguera ningú. A una paret d'aquesta planta estava la xemeneia gran i a mà esquerre una finestra, la qual estava enmig de grossos murs i no es podien caure, més encara quan eren menudes les nêtes. Per últim, el sostre del molinet li faltaven teules, per això feia servir joncs per a ramassos; Vicent els recollia i els posava al sostre per no deixar passar l'aigua.

L'estat del molinet ja era vell en aquella època, i un bon exemple de la seua vellesa el trobem quan una vegada l'avia anà a agafar aigua al pou i mentre baixava les últimes escales del molinet entropessà i es caigué i es feu un tall gran, encara que no tingué majors conseqüències.

Foto realitzada a Calp als anys 50 de gent que estíuejava a la casa de Maria "la cabella". Per darrere posa escrit: Para la chica del molino.

Pel que respecta al mobiliari, l'aigua treia moltes coses de la mar, procedents de vaixells, com ara cànsters, boles de cristall¹⁵, i moltes caixes de peix. Vicent les aprofitava i les feia servir com a mobiliari. De diverses caixes de peix ho convertia en una taula o en banquets, els quals tenien dos altures, uns alts per als adults i altres menudetes per a les xiquetes. D'aquesta manera, es reutilitzava tot. Per exemple, tenien carabasses que si les tallaven sols el coll les feien servir d'ampolla de vi, i si la tallaven més per avall era una saler. Les culleres i els tenedors eren de fusta i el ganivet de metall, el qual es renovava ràpidament a causa de la proximitat amb la mar, i l'avia ho netejava ben net i ho untava amb oli per mantenir-ho en bon estat. Per altra banda, la llum que s'usava era de cresol. L'avia Maria feia metxes amb fil de cotó i el posava dintre del cresol amb oli i feia una flama. Hi havia dos cresols, un al costat de la xemeneia i l'altre a l'altra punta per il·luminar, junt a la llum de la lluna.

Als voltants del molinet, hi havia molt poques cases: la de Maria "la Cabella", la casa de Pineda, la casa de En Ricardo, i més cap avant, a la platja de sinques, estaven les dos cases de Martínez. Això era tot el que hi havia en la platja. En aquells temps, estava pràcticament deserta.

Els estius al molinet:

Vicent començà a cuidar les terres del molinet a partir del 1921 i quedaria emmarcat com un dels últims veïns de Benissa en traslladar-se a treballar els camps de Calp dintre del context socio-econòmic previ al boom urbanístic de mitjans del segle XX¹⁶. Sabem que durant la Guerra Civil no va tenir problemes ja que no era un home de política, prova d'això és que continuà treballant ininterrompudament en el molinet durant tota la dècada dels 30 i posteriorment. De fet, després de la guerra, i per a què no tingués problemes per a treballar, la seua cosina redactà un document de bona conducta on l'avalava com un bon home i treballador. En dit document la seua cosina Vicenta Tur Buigues certificà al 10 de febrer del 1942 que Vicent, amb 62 anys d'edat, havia treballat des del 1932 fins al 1941 com a llenyater en el seu forn¹⁷ "prestando sus servicios a satisfacción de los dueños y vecindario y demostrando en todo momento una conducta y honradez intraducible." L'autoritat de dit document es reforça amb una marca d'aigua que sols es pot veure al besllum.

La família Llopis vivia a Benissa i per anar a Calp agafaven el camí de Benimarraig. Per anar al molinet calia anar a peu sempre i el trajecte durava al voltant d'una hora i mitja. Vicent tenia un ase amb el qual portaven el menjar. S'anaven les tres cosines majors ja que Maria era menuda i es quedava en casa dels seus pares. Anaven una estona a peu fins que es cansaven i li protestaven a l'avi, aleshores aquest les pujava dalt de l'ase. Aquest també es

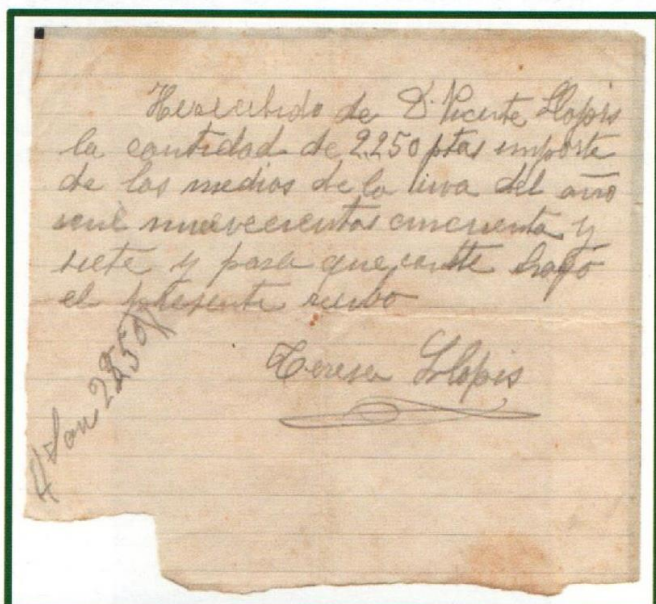
cansava i les tornava a baixar i així passaven tot el viatge fins que aplegaven al molinet. Anaven sempre a peu per la travessa perquè si s'utilitzava el transport públic es tardava el mateix gastant-se diners; mentre s'anava de peu fins l'estació era mitja hora, i després de l'estació d'Olta fins al molinet hi havia un hora de caminar. L'avia deia que per la travessa amb el burret s'estalviava el bitllet del tren. A l'aplegar l'avi ho descarregava tot i l'ase es quedava al corral que era la planta baixa del molinet. Quan tornaven de Calp a Benissa a peu, hi havia un punt on hi havia un pou on l'avia els deia a les nètes: *si teniu set beveu, perquè d'ací a Benissa no hi ha aigua*.

Anaven allí sols als estius, des de mitjans de maig fins finals d'octubre, moment en què es recollia la collita. Estaven al voltant de quasi cinc mesos. Pepa recorda haver anat algun hivern, però no es quedaven, sinó que anaven i tornaven el mateix dia, i si s'havia de quedar, se n'anava sols Vicent i es quedava tres o quatre dies per cuidar la terra. Per a poder arribar al molinet durant l'hivern, s'ajuntaven les salines amb la mar i calia anar des de la carretera al molinet per dins l'aigua. Els homes d'aquella època agafaven pedres grans i les tiraven enmig per a crear un camí, però això sols era a l'hivern.

Pel que respecta a l'aigua potable, al molinet bevien aigua del pou que tenien, el qual tenia la boca redona però a ras de bancal, i de fondària tenia un metre o metre i mig. Estava tapat per un canyís per evitar que ningú es caiguera. Quan s'acabava tota l'aigua, al moment es tornava a omplir. Es tractava d'una aigua salmaia¹⁸, i si algú no en tenia, venia a agafar-ne d'aquell pou. La utilitzaven per a guisar, beure... A més allí al costat hi havia una pedra tosca on l'avia poava i s'agenollava al terra per a llavar. Així mateix, al marge de baix estava la caseta de Maria "la cabella" i allí hi havia un safareig molt gran on també anaven a llavar.

Temps després, quan va faltar Vicent, Maria "la cabella" els deixava la caseta per anar a fer la "marà" allí. En allò que respecta a les "maraes"¹⁹, al molinet cabien tots els qui anaven. A la part que mira cap a la fossa, on pegava més l'ombra, hi havia unes anelles enganxades a la paret. D'ahí les enganxaven, i amb pals a l'altre costat posaven lones grans i la gent dormia sota aquelles. La gent venia a fer "maraes" i estaven uns quinze dies. També baixaven expressament a pescar com el pare de Vicent Llopis "de Mariano", el qual entrava a l'aigua amb calçons i samarreta d'anar a la Rivera amb un "sarnaxo" penjant i se n'anava a pescar o la família de "Pistol" que es quedaven una nit, i com tenien carnisseria, li regalaven una sobrassada a Vicent. També es recorda a Anita "de la carbonera" la qual cantava molt bé, i es posava damunt del marge al costat de la senda on actualment és el passeig, però que en aquell moment sols passaven matxos, i cantava unes cançons precioses. Pepa assenyala que *era tot familiar, i com nosaltres érem menudes, era una vida meravellosa*. També es veien molts pintors que venien i es posaven darrere del molinet a pintar el Penyó d'Iffac²⁰.

Rebut realitzat al 1957 per la propietària Teresa Llopis en el qual certifica la partició del raïm amb Vicent Llopis Tur.

Pel que respecta a la pesca, trobem que Vicent pescava en les dues platges al voltant del molinet. Per una banda la platja de l'Arenal-Bol, en la qual es formaven sèquies i on la filla de Vicent, Vicenta Llopis Crespo, anava a pescar polps allí. Per altra banda estava la platja del Morelló on hi havia un clot en el qual Vicent agafava sèpies. De fet Pepa recorda: *l'avi li deia a l'avia, vas a fer una paella? Doncs jo vaig a agafar-te una sèpia*. Se n'anava amb el gamber i en aquell clot tirava una xorrada d'oli dins l'aigua i a l'instant tirava una pedra de sulfat blava, i l'aigua es feia clara i neta. Així doncs sempre portava sèpia a casa ja que totes les vegades que anava podia agafar-ne.

Altres vegades que l'avi volia pescar se n'anava amb les nétes a la basseta de la Reina, les quals l'ajudaven com podien com per exemple alçant-se de bon matí per agafar porcellanes per a posar-les dins d'un pot i fer-la servir com a carnassa per anar a pescar. Allí hi havia un forat (que encara està) per on l'aigua surt. L'avi s'assentava allí per a pescar amb canya i també sempre ho aconseguia. I si volien més peix, com Vicent era amic de tots els mariners, se n'anaven caminant fins al port, i sempre hi havia algú que li omplia el "sarnaxo" que ell portava fet d'espart. També agafava caragols²¹.

Posteriorment a la pesca, l'avia agafava el llibrellet, el drap, les tisores i el ganivet i se n'anaven a la mar, a la zona davant del molinet per a pelar la rajà. El llibrell era per tenir el peix dins, però ella utilitzava dos basses que hi havia en les roques com si foren dos llibrells, que encara estan. L'avia netejava el peix allí, primer amb una de les basses, ho repassava amb l'altra i després ho posava al llibrell per tornar a casa.

Una vegada de la platja xicoteta del molinet va eixir un dofí mort i entre Vicent i un altre home el tragueren amb canyes. Allò fou un espectacle per a les poques persones que hi havia allí.

Dalt dels banys de la Reina hi havia una caseta menudeta que era on estaven els carabiners els quals vigilaven. Vicent era amic d'ells i de tothom. Aquests vigilaven que no hi hagués contraban²².

Pepa recorda que a pesar de què Vicent tenia fama de nadador, sols el veié una vegada nadar baix del port. Se'n va anar cap a dins i es va quedar amb les mans sobre l'aigua i els digué a les seues nétes: *vingueu, vingueu, que ací es fa peu!* Però les seues nétes sabien que no es feia peu i no volgueren entrar. Tanmateix, no tot eren alegries en la mar. Es sap que una vegada s'estava ofegant una persona a la mar i ell i un altre home es tiraren a salvar-lo. Van poder traure'l, però Vicent es veié massa apurat, ja que la corrent estava al revés i quasi moriren a la mar. S'ho va veure tan mal per a salvar-lo que afirmà

que en la vida en salvaria a un altre, sols a un de la família.

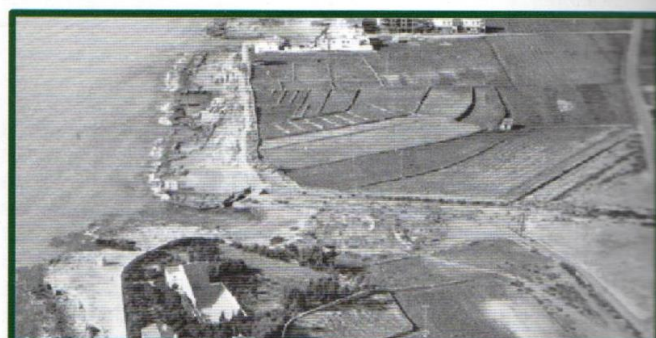
El seu fill Vicent també tenia fama de nadador i pescador, se n'anava per la nit a pescar al morro de Toix i posaven canyissos i cordes. De fet sa mare li deia que no anara allí perquè era molt perillós, i aquest li contestava: *ai mareta, mareta, allí no podries ni abocar-te*.

Pel que respecta als gustos de Vicent, a aquest li agradava molt el cafè, i passava el dia amb cafè i sopes. Tenia molt de vici a aquest producte; de fet, l'avia Maria el comprava per onces, i si un dia li'n posava menys ho notava. A més prenia sacarina perquè era més barata que el sucre. També menjava seguit sopes de farigola dolça amb pa. De manera més excepcional menjava sobrassada i formatge, i com no hi havia un bon armari per a guardar les coses, la sobrassada la penjaven al pujar l'escala amb un clau. Existia un armari xicotet, però s'omplia de seguida. L'avia tenia penjada per totes les parets "sarnaxos" amb menjar dins: formatge, sobrassada, cavalla, sangatxo, melva... Per a obtenir aquests productes pujaven tots els dissabtes a peu amb l'ase a Benissa. El diumenge era el mercat i al comprar els productes se'n tornaven a Calp. Aliments com la sobrassada estaven reservats a l'avi, mentre que la cavalla, la qual era preparada i secada prèviament per l'avia, era per a tots, per la qual cosa acabaren avorrint aquest producte que era l'habitual. El pa el compraven al forn de la tia Maria de Calp amb molt de molla que pesaven un quilo. Elena recorda que preguntava a la seua avia si els donava un tros de pa amb sobrada, i l'avi sempre els deia: *qui guarda per avui, té menjar per a demà*, i sols en donava a les nétes quan ell en menjava. Un dia que l'avi anava a menjar sobrassada es trobà que les rates se l'havien menjada, a la qual cosa la néta li contestà amb ironia: *qui guarda per avui, té menjar per a demà*.

També es recorda quan per la nit mentre sopaven les rates corrien pel molinet i l'avia deia: *mireu, mireu, les vostres companyes!* A pesar d'aquesta ironia, l'avia Maria posava ratoneres per a caçar-les.

Una altra costum que tenia era fumar a tothora. Fumava tant que a mitjanit s'alçava a fumar un cigarret damunt del llit i per la matinada es tornava a alçar i se'n fumava un altre. Vicent fumava tabac que es feia ell. Quan el collia, penjava totes les fulles de tabac al sostre del molinet per a què es secara. Després ell se'l picava i se l'encenia amb una metxa groga amb fils rojos, i s'assentava junt al molinet.

El menjar habitual era peix o arròs preparat per l'avia Maria qui guisava amb cassola de fang a la llenya. Pepa recorda que si per la nit feia arròs amb fava pelada i sobrava, a l'endemà el treia per a esmorzar, *jo me'n recorde que estava boníssim. Te'l menjaves a l'endemà gelat i s'havia fet crosta per damunt, però te'l menjaves com si fos un flam, estava de bo...* A vegades baixaven una cabra, de la qual extreien la llet i la bullien amb una corda de llima. En dies de festa feien una bona torrada de peix amb creïlles i amanida.

Platja de Calp on es pot apreciar el Molinet del Morelló i les seues terres treballades al voltant.

La roba de vestir era de color negre, i la que usaven per a treballar era de mig dol, perquè era més fresca i era la que feien servir per a fer feina, amb manega llarga i amb coll dret. Les nétes li deien a l'avi que feia calor, que es llevava la samarreta i aquest els contestava que allò que cremava el sol a la roba, no li cremava la seua pell. La seua dona Maria sempre duia mocador, i si feia molta calor se'l afuixava un poc però no se'l llevava.

La vida del molinet també donava lloc a anècdotes gracioses com en una nit que un home començà a tocar la porta. Des de dalt Vicent preguntava qui

era, però com aquest li volia fer una broma, no li contestava. Com Vicent no veïé a ningú, agafà una pedra i la tirà, i aleshores sortí un carabiner dient-li que era ell i que sols era una broma.

Una altra anècdota que es recorda és que en l'actual corredor que hi ha per pujar fins la porta del molinet, hi havia un bancalet amb raïm i una figura de pala. Era en aquell moment quan començaven a venir estrangers, però en poques quantitats²³. I a vegades algú d'ells agafaven una figa de pala i l'avia sortia dient-los que no ho tocaren. Els estrangers pensaven que els cridava perquè no volia que s'endugueren figues, quan en realitat els estava advertint que es podien punxar. A més, també hi havia qui agafava raïm.

La relació de la família Llopis amb les seues nétes:

El caràcter familiar que es vivia en el molinet als anys 50 queda reflectit amb la relació que tenien els avis amb les seues nétes. Aquestes passaven tot l'estiu allí. Elena tenia 4 anys quan va començar amb els seus avis, i recorda que la primera vegada que va arribar al molinet era de nit i sols es veia la llum del cressol encesa. L'avia al veure-la seriosa li preguntà si li feia mal la panxa o el cap. Aquesta li contestà que no tenia res. Al veure la seua cara li acabà preguntant: *vols anar-te'n amb ta mare?* A la qual cosa Elena respongué: *si!* Aleshores l'avia li digué que a l'endemà, amb el primer carro que passara cap a Benissa que venia a arregar la sal, se n'aniria amb ell. El primer home que baixà fou Vicent "el pequeño" que venia a per sal, per l'actual Avinguda dels Exèrcits Espanyols, que en aquell moment era un caminal, i la pujà dalt al carro. Al cap d'uns dies després del primer impacte, va tornar a baixar, i ja no va parar.

Elena era la major, i Maria Martínez i Pepa es lleven un any. La seua proximitat en edat feia que aquestes sempre estigueren barallant-se, i si es barallaven molt, quan l'avia pujava a comprar al mercat de Benissa, tal i com feia tots els diumenges, eixe dia les deixava a casa i no tornaven al molinet. Però les nétes ploraven que volien anar-hi, així que com a la següent setmana ja no se'n recordava, tornaven al molinet.

Tots els dies es banyaven a la platja de matí i de vesprada, però no les deixaven fer-ho mai soles, sempre sota la vigilància dels avis. Vicent s'assentava sota el margenet que a dia d'avui és passeig i els donava suros, que eren els seus flotadors. Com a crema solar, usaven l'aigua amb vinagre el qual era aplicat amb un drap sobre la pell. Quan eixien de la mar l'avia tenia un llibrell ple d'aigua preparat per a repassar-les el cap de l'aigua de la mar. Quan se n'anaven a jugar, l'avia Maria els deia a les nétes que quan vegeren que posava un llençol blanc a la finestra és que era la una i era hora de dinar, però les nétes no estaven sempre atentes i quan arribaven al molinet els avis havien dinat i el plat d'arròs seguia allí.

Encara que les nétes eren xiquetes, tenien algunes obligacions. Per exemple, Pepa, la mare d'Elena i Maria Martínez, els enviava manats de palma per a fer llata. Elena s'alçava de bona matinada amb la intenció d'anar-se'n a la mar amb la seua amiga Angelita, per això a mitja setmana ja tenia tota la tasca de la setmana realitzada. Una vegada, en el dia del seu sant va veure que Pilar "la del Parador" venia de cara al molinet i a l'arribar li digué que portava una cistella per a Elena ja que era el seu sant. Dita cistella portava faves seques, rotllets i altres aliments, i baix de tot una altra manat de palma, fet que provocà el mal humor d'aquesta.

De Benissa venia una família dels Feliu que vivien per la zona de la font d'Orxelles. L'avi Vicent estava a càrrec d'una caseta xicoteta on estava tot el menjar de l'ase. Tota la gent de Benissa que baixava li demanava la clau i l'avi li la donava per a què pogueren passar una setmana a la mar i pogueren guarir-se, encara que d'estiu es gitaven al riu-rau. La caseta era sols per guardar el menjar i la roba. Pepita, la filla d'aquesta família, es feu amiga d'Elena. Un dia aquesta li demanà permís per anar a jugar amb la seua amiga però l'avia no volgué, ja que volia que fera una sesta abans i després anés a jugar. Es gitaren a dormir i quan Elena veíé que la seua avia s'havia dormit, se n'anà amb la seua amiga. Al despertar-se l'avia i veure que no estava s'esglaià. Començà a cridar-la i Elena acudí. L'avia estava darrere la porta amb l'espardenya a la mà. Elena es queixà de què li estava fent mal, a la qual cosa l'avia li contestà: *és que per això et pegue, per a fer-te mal, perquè si et pegue amb la mà em faig mal jo, i amb l'espardenya et faig mal a tu, així no et tornaràs a escapar més*²⁴.

Per altra banda, l'avia Maria, que sempre anava vestida de negre amb el

seu "refaco" i amb el davantal, mai entrava a la mar. Tanmateix, hi hagué una ocasió en la qual l'avia es llançà a l'aigua i aquest fet vingué donat perquè un dia la seua néta Maria Martínez desaparegué. L'avia Maria sempre els deia l'hora a la qual havien de tornar al molinet després de jugar, i sortia per la finestra i les cridava. Però un dia no apareixia. L'avia estava tota sufocada i preguntant-se on estaria la seua néta, anà a casa dels Pineda, i Angelita no trobava tampoc la seua filla, que també tenia el mateix nom de la mare. Poc després, un pastor que sempre passava per la platja els digué que se n'havien anat amb la barca d'un home que, segons deien, no estava en plenes facultats mentals. En aquell moment a l'avia li agafà un esglai molt gran ja que no hi havia quasi ningú al voltant per a demanar ajuda. A l'arribar a la nit aparegué la barca amb l'home i les dos xiquetes dintre. No havia ocorregut res dolent, simplement havien estat navegant, però a pesar de què mai havien vist dins l'aigua a l'avia, es clavà a la mar amb els refacos i vestida com anava, va anar a traure a la néta de la barca. Aquell dissabte l'avia li digué: *aquest dissabte no tornaràs al molinet, aquest cap de setmana amb ta mare!* A pesar d'aquest moment, ambdós foren consentidors amb les seues nétes.

L'oci al molinet:

Els caps de setmana baixaven els fills, es quedaven el dissabte i el diumenge tornaven. De tots els fills de Vicent i Maria, els qui més anaven era la filla Vicenta Llopis Crespo i el seu marit Pedro Ivars Rosselló, qui baixaven amb la seua filla Maria de pocs mesos els caps de setmana. Aquests treballaven a Benissa i sols anaven els caps de setmana o si hi havia alguna festa, com per exemple Sant Jaume, moment en què baixaven molts benissers a la platja de Calp. Vicenta també baixava junt amb les amigues per estar uns dies i s'ho passaven molt bé. Així mateix quan Vicenta i Pedro començaren a festejar, aquesta passava els estius al molinet de Calp. Quan Pedro acabava de treballar anava a veure-la pel camí de Benimarrà, i quan tornava, de nit i sense cap llum, deia que les cametes li tocaven el cul.

Sabem que una nit, Vicenta Llopis Crespo, que era molt amiga de Ximo i Angelita "de la casa nova", van anar a l'encesa, que en aquell moment ja no es permetia que es realitzara, però com els carabiners els coneixien, feien la vista grossa. Van anar a l'encesa amb el carburador perquè no hi havia cap altra cosa, i van agafar dos poals de carrancs. Com aquests apareixen per la nit a la vora de la mar, aprofitaven. Pepa recorda que cridava: *un altre carranc, un altre!* Els pares li deien que es callés. A l'endemà prepararen torrada i paella amb carrancs.

Així mateix el 18 de juliol s'estrenava la mar i tota la gent venia amb camions a Calp. Allí posaven veles, feien la paella i convidaven a la família Llopis. En Sant Jaume i Santa Anna també baixaven colles de gent al molinet, però la resta de l'any no. Per Sant Jaume baixava tota la família i preparaven la paella.

La propietat del Molí del Morelló i les seues terres circumdants al segle XX:

En el Cens de solars i habitatges del 1893 apareix que el propietari del molí era Pedro Ferrer Signes. Segons Ortolá Tomás aquest individu era moliner de professió i fou el constructor del molí, de la mateixa manera que amb la seua mort s'acabà la funció principal de moldre gra²⁵. A principis del segle XX la propietat pertanyia a Antonio Llopis, terratinent de Benissa amb grans propietats, entre les que destacaven dues cases a Benissa i terrenys a Benimallunt, Berdica i per la zona del Quisi. Aquest estava casat amb Catalina Ivars Cabrera amb la qual tingué quatre fills: Teresa, Antonio, Pompilio i Pepita. Amb la mort d'Antonio, Catalina passa a ser la propietària²⁶, i posteriorment ho deixaria en herència als quatre fills. Els quatre eren propietaris d'uns determinats bancals al voltant del molinet, però el molinet era de tots. Tanmateix Teresa anà comprant la part dels seus germans. De fet, en el cadastre del 1916 apareix tant que les terres al voltant del molinet com l'edifici en si, amb un total de 8.310 metres, eren propietat de Teresa Llopis Ivars. Aquesta vivia a València però baixava a Benissa de tant en tant per controlar les propietats, així com per les festes de la Puríssima, Divendres Sant... ja que la família Llopis eren els propietaris del natzaré a Benissa. Aquesta tradició estava molt arrelada a aquesta família fins al punt que al morir Antonio Llopis establí que qui heretés la casa de la Costera de les Cabres a Benissa havia de mantenir el natzaré. Mentre Teresa i el seu fill varen ser els propietaris de dita casa, es mantingué la tradició. Sabem que quan va morir Vicent Llopis Tur al 1957, Pepita, germana de Teresa, encara tenia en

propietats terrenys al voltant del molinet. Posteriorment Teresa deixà les seues propietats al seu fill Ginés Font Llopis, casat amb Maria Albanell Más, neboda del propietari del Penyó d'Ifac José Más Capó. Com la propietat del molinet encara seguia dividida (ja que si bé cadascun dels membres de la família tenia unes terres definides, però l'edifici del molinet era de tots), Ginés, que era el marmessor²⁷ de sa tia Pepita, acudí a un advocat i parlà amb la resta de la família per donar-los diners a canvi de què renunciaren a la seua part, ja que legalment tenien part la resta de la família. Així, Ginés quedà com a únic propietari²⁸. La propietat del molinet en aquests últims anys ha anat canviant de mans. Fou venut a Construcciones Ballester i actualment pertany a l'Ajuntament de Calp²⁹.

Catalina Ivars Cabrera, propietària del molinet durant el primer terç del segle XX. Foto realitzada a principis del segle XX. Els seus fills Pompilio, Teresa, Pepita i Antonio heretarien el molinet i les terres del voltant.

Teresa Llopis Ivars, propietària del molinet durant bona part del segle XX. Foto realitzada abans de la guerra, quan tenia uns 30-35 anys.

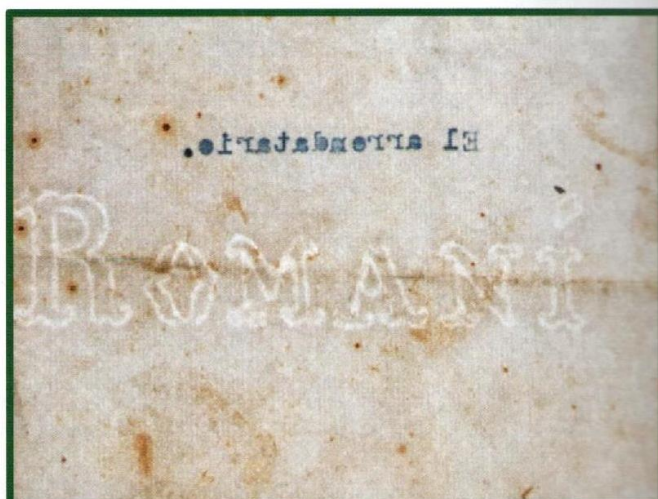
El treball al molinet:

Vicent treballava la terra al voltant del molinet. Hi havia bastants bancals que arribaven fins les terres de En Pedro. En ells es dedicava principalment a cuidar els ceps, abonar i llaurar, però també cultivava pèsols, faves, pebrells... era una terra rica.

Gràcies a un document que es conserva podem saber que tipus de contracte tenia Vicent amb els amos del molinet³⁰. Es tracta d'un contracte d'arrendament mecanografiat realitzat a Benissa i signat l'1 de novembre del 1931, pocs mesos després de la proclamació de la II República i que coincideix amb l'època de recol·lecció i venda de les collites. Si atenem als anys que va treballar Vicent dita terra i la duració de dit contracte, ens adonarem que es tracta d'una renovació d'aquest. En ell s'assenyala que la propietària de la finca rústica (el moli) i les seues terres al voltant, denominades *pozo moscatell*, és Teresa Llopis. Podem apreciar com en el document apareixia l'anterior propietària, Catalina Ivars, la qual es taxada, i manuscrita a mà la nova propietària. Les clàusules de dit contracte són:

- La duració serà de 8 anys (és a dir fins a l'1 de novembre del 1939) i Vicent haurà de pagar-li a la propietària 950 pessetes en efectiu cada any i no en allò que traga de la collita.
- La funció de l'arrendat serà la de cultivar les terres al voltant de la finca (es plantava raïm moscatell) i cuidar dites propietats.
- El preu fixat de dit arrendament es inamovible i el propietari no es responsabilitza de la pèrdua de les collites.
- Qualsevol treball diferent a aquests en la propietat corre a càrrec de l'arrendat.
- Es poden plantar altres plantes, però aquestes són responsabilitat de l'arrendat. És a dir, que la producció de safrà, pèsols... que plantaven Vicent i la seua dona era a càrrec d'ells.

A sota apareixen les signatures dels testimonis, en aquest cas Pedro Crespo i la de la propietària Teresa Llopis. En el document no apareix la signatura de Vicent i açò es deu a què no sabia llegir ni escriure. L'autenticitat de dit document torna a reforçar-se amb una marca d'aigua, sols apreciable de nou al besllum, que posà *Romaní*.

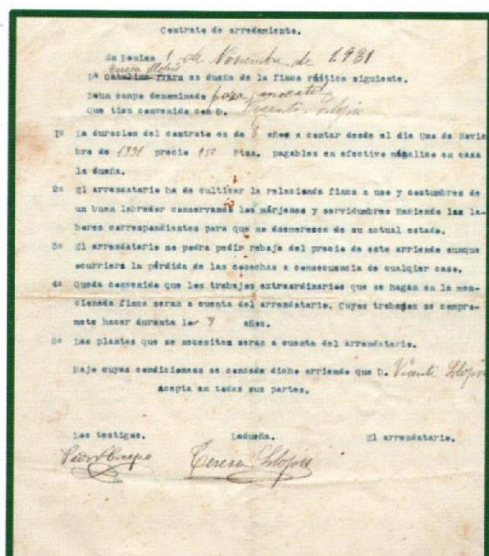

Marca d'aigua corresponent al contracte d'arrendament on es llegeix Romaní.

Tanmateix pareix que aquesta relació d'arrendament canvià posteriorment ja que a partir d'un punt indeterminat passà a ser a mitges, com es pot apreciar en un rebut manuscrit en una llibreta on la propietària Teresa Llopis acredita que "*ha recibido de D. Vicente Llopis la cantidad de 2.250 ptes importe de las medias de las uvas del año mil novecientos cincuenta y siete.*" Per tant, aquesta seria la última vegada que Vicent treballaria les terres, ja que moriria eixe mateix any.

La relació amb els amos era bona. De fet, el primer raïm que recollia, que

era el millor, era per ells. Arribava al punt que fins i tot, quan el raïm començava a créixer, l'avia els deia a les nêtes: *quan tingueu gana de raïm, no estireu el granet i que es quede el pessonet, colliu pessonet i tot a fi de què l'avi no s'adone que heu agafat raïm, i mengueu-ne prou*. Però l'avi no pensava així, ja que sempre els deia: *no colliu el raïm, no toqueu el raïm, el primer raïm ha de ser per a l'amo!* I l'avia s'enfadava, per això els deia que agafaren el rabet sencer per a que l'avi no s'adonés. Al final de la collita Vicent venia el raïm a un raïmer que li'l comprava³¹.

Contracte d'arrendament de les terres al voltant del molinet conegudes com pozo moscatel, redactat l'1 de novembre del 1931. Es pot apreciar com el document no conté la signatura de Vicent Llopis Tur perquè no sabia llegir ni escriure.

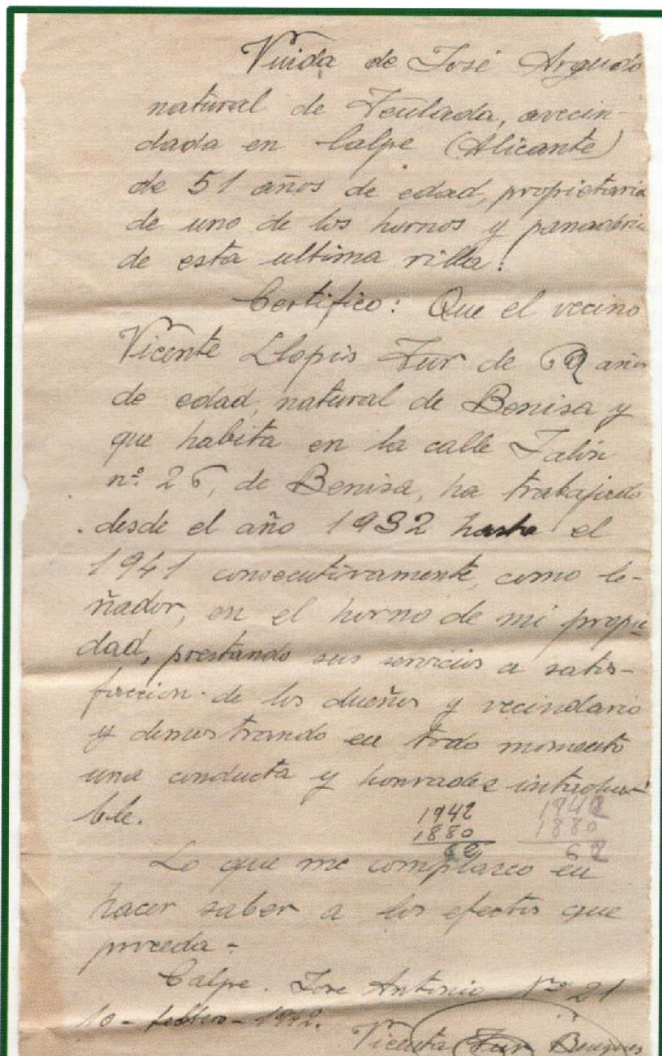
La terra la treballava quasi tota Vicent. L'avia l'ajudava un poc a plantar pèsols, a xarcolar... però era sobretot Vicent qui les treballava. La seua muller Maria estava en casa i li agradaven les plantes; de fet tenia unes quantes al costat del pou, entre elles safrà. S'emportava roba per a cosir-la, però per arreglar-se la roba d'ells, no per a cap altre. Sempre cosia a mà i no volia fer-ho a màquina.

Als anys 50 es desconeixia l'actual zona arqueològica al costat del molinet, però en aquell moment era una terra arenosa, i Vicent sempre deia: *mireu quin raïm faig més rebonic ací amb dos pams de terra*. De fet, estaven tan grans els ceps que l'avi dormia els estius baix d'un d'ells. Ell sempre llaurava amb matxo al qual li posava la rella. El que ell desconeixia era que sota la terra que llaurava hi havia un jaciment arqueològic d'època romana.

Vicent treballava les terres i no es dedicava expressament a vigilar-les, encara que si veia algun estrany sí que li cridava l'atenció. De fet en la finestra de darrere l'avi s'abocava de nit quan passaven tots els mariners que anaven a agafar la barca per pescar, per a què no li furtaren el raïm. Una vegada durant el mes de juliol l'avi Vicent va escoltar sorolls i veié que una barqueta que portava contraban s'aproximava a la vora de la platja i ho llançà tot dintre de la casa del tio Pineda. Aquest havia sigut carabiner i va donar part de seguida. L'avi els comentà a casa que havia eixit un paquet ple de rellotges³².

També portava altres bancals d'ametllers a mitges per la zona de Calp³³. Allí anaven a collir ametlles i es portava la família. L'avia fregia albergínia, pebrera i truita de creïlla i s'ho emportaven per a estar tot el dia plegant-ne, fins que per la vesprada se'n tornaven al molinet. En dos o tres dies arplegaven totes les ametlles i anaven a descorfar-les³⁴. També van estar arrendats a una casa a la Canuta en la qual feien gírgoles³⁵. El contracte d'arrendament d'aquesta parcel·la també es conserva. Dit document, el qual està redactat a mà a Calp i data del 22 de setembre del 1933, estableix els drets i deures que té Vicent amb el propietari José Perles Cabrera. En ell es defineix que es tracta d'un terreny de secà de 50 hectàrees que limita amb les propietats de Francisco Perles Cabrera, Vicenta Perles Cabrera, Miguel Rosselló Ivars i amb un camí veïnal. S'assenyala també que conta amb una casa per a les ferramentes que també es propietat de José Perles. Per altra banda, i en qualitat d'administrador, també arrendà una zona de l'Ermita Vella

de 60 hectàrees, compresa entre els terrenys de Maria Aranjuez Reig, José Aranjuez Reig, Maria Dolores Femenia i Martínez Pineda. S'estableix que ambdós terrenys són arrendats per quatre anys i que la duració de dit contracte començarà l'1 de novembre del 1933 fins al 31 d'octubre del 1937. El preu fixat per cada any era de 950 pessetes i les havia de pagar l'1 de novembre al propietari. En cas de què passaren quatre anys, l'arrendat podia treballar les terres indefinidament fins que una de les dues parts tencara el contracte. Dit document es realitzà per duplicat i s'entregà a ambdós parts, els quals no firmaren per no saber escriure (com així assenyala el propi document) però que queda ratificat pels testimonis (que sí firmen) Pedro Crespo Mengual i Vicente Mut Barber. Una altra vegada trobem una marca d'aigua que sols es pot veure al besllum en la qual apareix l'escut de la II República amb la llegenda *Timbre del estado*.

Certificat de bona conducta de Vicent Llopis Tur realitzat al 1942 per la seua cosina Vicenta Tur Buigues. Es pot apreciar com hi ha dues restes en mig del document on es va calcular a mà l'edat de Vicent.

Els últims anys de vida de Vicent:

Com ja hem citat adés, gràcies al rebut de la partició del raïm del 1957 sabem que fins l'últim moment Vicent cuidà les terres del molinet. Els últims dies d'hivern del 1957 Vicent s'assentava a la porta del carrer en la seua casa de Benissa i fumava mentre la seua dona feia llata. A Benissa, Vicent i Maria vivien a la casa del costat de la seua filla Vicenta, i les nêtes passaven la majoria del temps en casa dels seus avis.

Vicent Llopis Tur morí als 77 anys el 18 de novembre del 1957. Morí al llit de sa casa a Benissa. Intuint la seua mort, Vicent li digué a la seua dona: *ai, açò ja serà la mort...* I certament morí poc després cap a la matinada. A més, Elena recorda que el dia que es morí l'avi, estava cosint a casa de sa tia Vicenta. Quan se n'anava, va tornar des del cantó per acomiadar-se d'ell, i eixa mateixa nit morí.

A la seua mort les terres del molinet encara les va seguir cuidant durant un temps un home de Senija. A penes es va morir Vicent, després de 36 anys, els amos van reclamar la seua propietat i van anar de seguida a demanar-li la clau a l'avia Maria, la qual cosa feu que es sufocara molt ja que havia sigut una vida plena dedicada al molinet i era com si li arrancaren una part d'ella. Després de parlar amb un advocat de Gata, s'establí que la clau devia ser retornada als propietaris, però primer s'havia d'arreglar la collita que s'havia realitzat.

Després de la mort de Vicent la família Llopis va baixar algunes vegades però ara es quedaven a la casa de Maria "Cabella". Maria Crespo Lloret viuria més anys que Vicent i morí el 19 de novembre del 1973, quasi amb 89 anys.

Conclusió i reflexió:

Totes les nêtes entrevistades tenen un record molt bo del molinet, com una època de felicitat. Totes senten el molinet com a part d'elles. *Era una vida tranquil·la que si bé ara no la voldríem, era d'amistat i d'alegria. Acabaven de treballar la terra i es posaven a xarrar amb els veïns, a passejar, banyar-se... Allò era felicitat, entre els avis, la mar... Ens ho passàvem en la glòria. Erem una família, recorden totes elles.*

Amb aquest article volem reivindicar la importància històrica d'un edifici tan simbòlic i representatiu del poble de Calp com és el Molí del Morelló. Des d'ací exigim la seua rehabilitació i posada en valor. No creiem que siga adequat que hi haja sols un cartell que avise als visitants de què és allò que estan veient. Caldria restaurar el molinet i fer-lo visitable. Sols si ensenyem a les futures generacions el valor que té, comprendran la importància de mantenir-lo i sentir-se orgullosos del que tenen. Perquè Calp no és sols el Penyó d'Ifac. ■

[9] L'epidèmia de la cucaracha fa referència a la grip espanyola, epidèmia que entrà a Espanya cap al novembre del 1918 i es mantingué fins al 1919. Per a més informació sobre l'impacte d'aquesta epidèmia a Benissa consultar CARDONA IVARS, J.J. (1973): *La epidèmia de gripe en 1918 en Benissa y comarca*. Benissa: Ajuntament de Benissa.

[10] El metge Miguel Sala Ivars era qui anava per les cases curant als malalts.

[11] BOLUFER MARQUÉS, J. (2005): *"Els molins de vent al País Valencià. Notes documentals"*, III Congreso Internacional de Molinología, Mallorca: Consejo Insular, 2003, pp. 419-441.

[12] PASTOR PASTOR, P. (1994): *Calpe, gentes y hechos*. Alacant: Ajuntament de Calp. Conselleria de Cultura i Fundació Cultural CAM, p. 372.

[13] Pastor Pastor i Ortola Tomás assenyalen que aquest tipus de molins deixaren de funcionar a partir de la última dècada del segle XIX al ser substituïts per la força elèctrica. PASTOR PASTOR, P. (1994): *Calpe, gentes y hechos*. Alacant: Ajuntament de Calp. Conselleria de Cultura i Fundació Cultural CAM, p. 373; ORTOLA TOMÁS, A. (2010): *El molino del Morelló*. <http://historiadecalpe.blogspot.com.es/2010/09/el-molino-del-morello.html> (Consulta: Octubre 2016)

[14] Com bé assenyalava Pastor Pastor, "les pedres que conformaven l'escalera es trobaven emprotrades en la paret" i "sense barana o passamans, la qual cosa evidenciava cert perill al pujar o baixar per ella". PASTOR PASTOR, P. (1994): *Calpe, gentes y hechos*. Alacant: Ajuntament de Calp. Conselleria de Cultura i Fundació Cultural CAM, p. 373.

[15] Segons Pepa Ivars Llopis a l'avia Maria li feien tanta gràcia aquestes boles de cristall que feia rastres i les penjava a la paret. Apareixien en la mar perquè ho perdien els vaixells.

[16] LURI PRIETO, J.L. i SALA JORRO, J.A. (2002): *Calpe, tierra y alma*. Vol. I, II i III Alacant: Ediciones Calpinas; PASTOR PASTOR, P. (1994): *Calpe, gentes y hechos*. Alacant: Ajuntament de Calp. Conselleria de Cultura i Fundació Cultural CAM, p. 45. Per a més informació sobre altres benissers que treballaren a Calp durant el segle XX, però més centrat en la rama d'Hosteleria, consultar IVARS TUR, V. (2016): "Benicalpins", Llibre de Festes Puríssima Xiqueta, Benissa: Ajuntament de Benissa, 2016, pp. 135-144.

[17] Dit forn estava situat en l'actual Carrer de la Llibertat, que en època franquista fou reanomenat com Carrer de José Antonio.

[18] Salmaia: adj. Salabrós. Que té gust de sal, salat. Consultat a <www.diccionari.cat> (Consulta: Novembre 2016)

[19] Per a més informació sobre el fenomen de les maraes (més centrat en la platja de la Fustera) consultar GINER, C. (2011): "Les maraes", Llibre de Festes Puríssima Xiqueta, Benissa: Ajuntament de Benissa, 2011, pp. 116-118.

[20] Un dels quadres pintats a l'oli sobre llenç en aquesta època el podem trobar al Museu de Belles Arts de Xàtiva titulat: Vista del Penyal d'Ifach, pintat al 1950 per Francisco Climent Mata (1894-1964)

[21] Per a més informació sobre la pesca i els tipus de peixos que es trobaven en les cales de Calp consultar PASTOR PASTOR, P. (1994): *Calpe, gentes y hechos*. Alacant: Ajuntament de Calp. Conselleria de Cultura i Fundació Cultural CAM, p. 25

[22] Per a més informació sobre el paper dels carabiners a Calp consultar ORTOLA TOMÁS, A. (2010): *El cuartel de carabineros de la Fosa*. <http://historiadecalpe.blogspot.com.es/2010/09/el-cuartel-de-carabineros-de-la-fosa.html> (Consulta: Octubre 2016)

[23] Els primers turistes d'estiueig arribaren a Calp a principis dels 40 però l'esclafit definitiu amb la mar a partir del 1962 amb el Pla de Desenvolupament. MONJO I DALMAU, F.J. (2010): *Calp dins la història del poble valencià*. Alacant: Edicions 96, p. 260.

[24] Aquesta anècdota seria recordada per la pròpia avia fins prop d'uns dos mesos abans de morir-se.

[25] ORTOLA TOMÁS, A. (2010): *El molino del Morelló*. <http://historiadecalpe.blogspot.com.es/2010/09/el-molino-del-morello.html> (Consulta: Octubre 2016)

[26] En el contracte d'arrendament a Vicent Llopis Tur del 1931 seguia apareixent el seu nom a pesar de què estigués tibat i sobreescrit el de la seua filla Teresa Llopis.

[27] En castellà "albacea". Segons www.rae.es: persona encarregada pel testador o pel jutge de complir la última voluntat del difunt, custodiant els seus bens i donant-los el destí que correspon segons l'herència. (Consulta: Desembre 2016)

[28] Quede absolutament agraït a Pepita Llopis Pérez, familiar dels amos del molinet qui m'explicà el paper i les herències d'aquest, i cedí les fotografies que es publiquen de Catalina Ivars i Teresa Llopis.

[29] PASTOR PASTOR, P. (1994): *Calpe, gentes y hechos*. Alacant: Ajuntament de Calp. Conselleria de Cultura i Fundació Cultural CAM, p. 373.

[30] A Calp a principis del segle XX predominaven les finques xicotetes i mitjanes. En aquest cas les terres del molinet eren arrendades a un tercer per al seu treball. LURI PRIETO, J.L. i SALA JORRO, J.A. (2002): *Calpe, tierra y alma*. Vol. I, Alacant: Ediciones Calpinas, p. 154.

[31] Fou en el segle XIX quan la zona de la Marina Alta veié com es transformà el cultiu de la vinya. La producció del raïm tenia com objectiu convertir-lo en pansa i després comercialitzar-lo. Si bé al primer terç del segle XX ja començà a decaure dita pràctica, encara era costum realitzar l'escalat. Tanmateix Vicent Llopis Tur no participà en aquest procés, sinó que es limitava a vendre el raïm a un tercer. Per a més informació sobre la vinya i la producció de la pansa a Calp consultar MONJO I DALMAU, F.J. (2010): *Calp dins la història del poble valencià*. Alacant: Edicions 96, pp. 229-232. A nivell de la Marina Alta i per comprendre aquest fenomen en general consultar FUSTER MONTAGNÉ, C. V. (2015): *Els riurans. L'elaboració de la pansa*. Gandia: Edicions Tivoli.

[1] Luis Botella Ivars és llicenciat en Història per la Universitat de València. Posseeix els màsters d'Història i Identitats Hispàniques en el Mediterrani Occidental (segles XV-XIX); i Professor d'Educació Secundària. Ha coescrit *Fer la guerra. Diccionari i testimonis dels combatents de Benissa en la Guerra Civil* (1936-1939) (2015), a dirigit el documental "Fer la Guerra. Els últims combatents de Benissa en la Guerra Civil" (2015), i a publicat diversos articles de caràcter històric. Actualment es troba realitzant el doctorat per la Universitat Autònoma de Barcelona.

[2] Maria Ivars Llopis nasqué el 19 d'abril del 1956.

[3] Pepa Ivars Llopis nasqué el 12 d'octubre del 1949.

[4] Elena Martínez Llopis nasqué el 5 de gener del 1944.

[5] Maria Martínez Llopis nasqué el 13 d'octubre del 1948.

[6] Segons l'arxiu parroquial de l'Església de Santa Catalina Màrtir de Teulada cita: [12] Vicente Llopis y Tur. En la villa de Teulada, provincia de Alicante, arzobispado de Valencia a los diez y nueve días del mes de Enero del año mil ochocientos ochenta. Yo, Don Juan María Valles coadjutor de la parroquia Iglesia de Santa Catalina Mártir de la misma bauticé solemnemente a un niño que nació a las tres de la tarde de dicho día. Hijo legítimo de Pedro Llopis de esta y Ana María Tur de Benisa, siendo sus abuelos paternos Vicente Llopis i Vicenta Buigues naturales y vecinos de esta; y los maternos Jaime Tur y Josefa María Mosent naturales de Benisa y vecinos de esta. Se le puso por nombre Vicente y fueron sus padrinos Vicente Llopis y Josefa María Mosent, casados, a quienes advertí el parentesco espiritual y obligación que por él contraen siendo testigos Francisco Moll sacristán y Bautista Buigues, labrador de esta naturales y vecinos de esta. Fueron padrinos, Bautista Crespo y María Planellas a quienes advertí el parentesco espiritual y obligaciones que por el contraen. Siendo testigos Juan León y Modesto Ivañez [sic]. De que certifico, [Signatura:] Juan Bautista Vallés.

[7] Aquest matrimoni tan ràpid devem de situar-lo dintre del context socio-econòmic de l'època on l'home necessitava d'una muller per a realitzar les tasques en la llar mentre ell ho feia a la terra.

[8] Segons l'arxiu parroquial de l'Església de San Pere Apòstol de Benissa cita: [210] Crespo Lloret, Maria. En la parroquia de San Pedro Apóstol de la villa de Benissa provincia de Alicante y arzobispado de Valencia, día veintiocho de Noviembre de mil ochocientos ochenta y cuatro. Yo, Don Jacinto Ribes coadjutor de la misma bauticé solemnemente a María Crespo que nació a las nueve de la noche anterior, hija legítima de Pedro Crespo y de Josefa Lloret; abuelos paternos, Antonio Crespo e Isabel Santacreu; y maternos, Blas Lloret y Josefa Planellas, todos naturales y vecinos de esta. Fueron padrinos, Bautista Crespo y María Planellas a quienes advertí el parentesco espiritual y obligaciones que por el contraen. Siendo testigos Juan León y Modesto Ivañez [sic]. De que certifico, [Signatura:] Jacinto Ribes.

[32] Tant en els segles XIX com XX el contraban es convertí en una manera de subsistència extensa. Per a més informació sobre aquest tipus d'activitats a Calp consultar MONJO I DALMAU, F.J. (2010): *Calp dins la història del poble valencià*. Alacant: Edicions 96, pp. 222-223.

[33] Tal i com estableix Francesc Joan Monjo a partir dels estudis de Cavanilles, ja des de feia segles a Calp predominaven els ametllers, a més d'altres cultius com oliveres, figueres o garrofers, destacant també la producció de raïm de vi. MONJO I DALMAU, F.J. (2010): *Calp dins la història del poble valencià*. Alacant: Edicions 96, p. 180.

[34] Per a més informació sobre com es descorfaven les ametlles consultar PASTOR PASTOR, P. (1994): *Calpe, gentes y hechos*. Alacant: Ajuntament de Calp. Conselleria de Cultura i Fundació Cultural CAM, p. 48.

[35] La girgola és un bolet d'excel·lent qualitat gastronòmica.

Podrà trobar l'audiovisual de Vicent Llopis Tur a:
<https://youtu.be/07LTdaFsRuw> o escrivint en el
cercador: Vicent Llopis Tur. Molí del Morelló a Calp (Alacant)

Bibliografia:

BOLUFER MARQUÉS, J. (2005): "Els molins de vent al País Valencià. Notes documentals", IV Congreso Internacional de Molinología, Mallorca: Consejo Insular, 2003

CARDONA IVARS, J.J. (1973): *La epidemia de gripe en 1918 en Benisa y comarca*. Benissa: Ajuntament de Benissa.

FUSTER MONTAGUD, C. V. (2015): *Els riurats. L'elaboració de la pansa*. Gandia: Edicions Tivoli.

GINER, C. (2011): "Les maraes", Llibre de Festes Puríssima Xiqueta, Benissa: Ajuntament de Benissa, 2011, pp. 116-118

IVARS I TUR, V. (2016): "Benicalpins", Llibre de Festes Puríssima Xiqueta, Benissa: Ajuntament de Benissa, 2016, pp. 135-144

LURI PRIETO, J.L. i SALA JORRO, J.A. (2002): *Calpe, tierra y alma. Vol. I, II, III*, Alacant: Ediciones Calpinas

MONJO I DALMAU, F.J. (2010): *Calp dins la història del poble valencià*. Alacant: Edicions 96

ORTOLÀ TOMÀS, A. (2010): *El molino del Morelló*. <http://historiadecalpe.blogspot.com.es/2010/09/el-molino-del-morello.html> (Consultat en octubre del 2016)

ORTOLÀ TOMÀS, A. (2010): *El cuartel de carabineros de la Fosa*. <http://historiadecalpe.blogspot.com.es/2010/09/el-cuartel-de-carabineros-de-la-fosa.html> (Consultat en octubre del 2016)

PASTOR PASTOR, P. (1994): *Calpe, gentes y hechos*. Alacant: Ajuntament de Calp. Conselleria de Cultura i Fundació Cultural CAM

PASTOR PASTOR, P. (1997): *Calpe, ayer y hoy*. Alacant: Ajuntament de Calp. Conselleria de Cultura

Arxius consultats:

Arxiu parroquial de l'Església de San Pere Apòstol de Benissa.

Arxiu parroquial de l'Església de Santa Catalina Màrtir de Teulada.

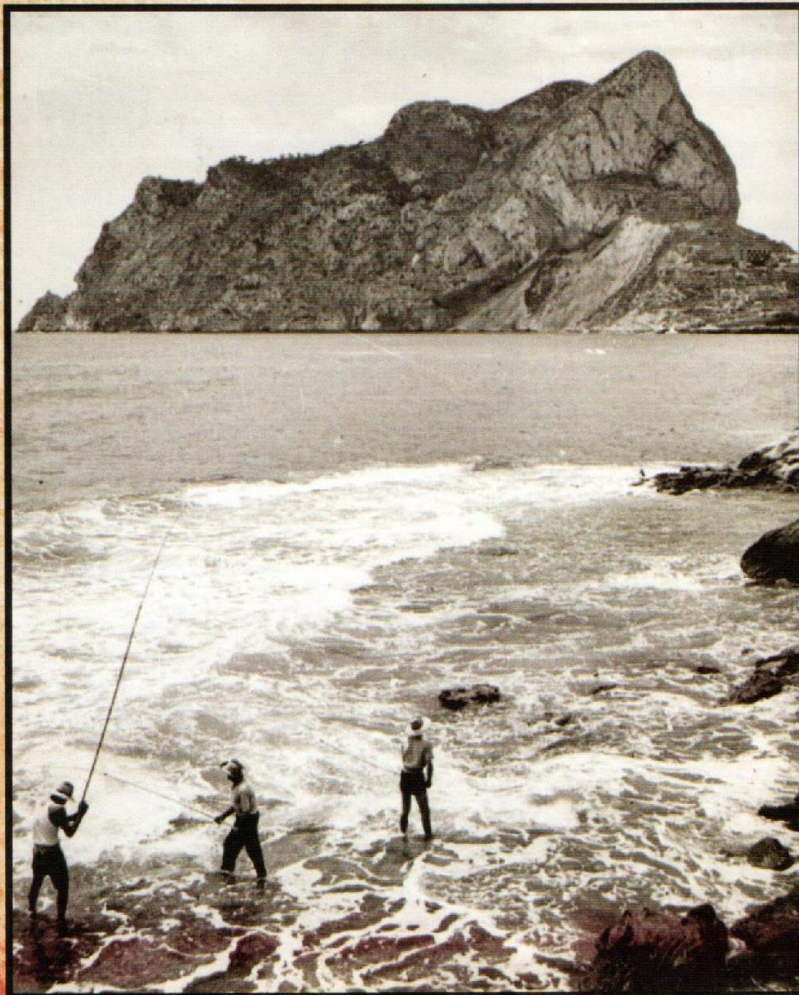
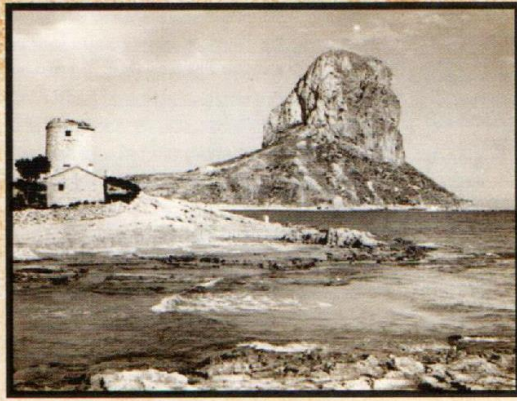
Col·lecció privada de Maria Ivars Llopis.

Col·lecció privada de Pepita Llopis Pérez.

Representació gràfica de l'interior del molinet:

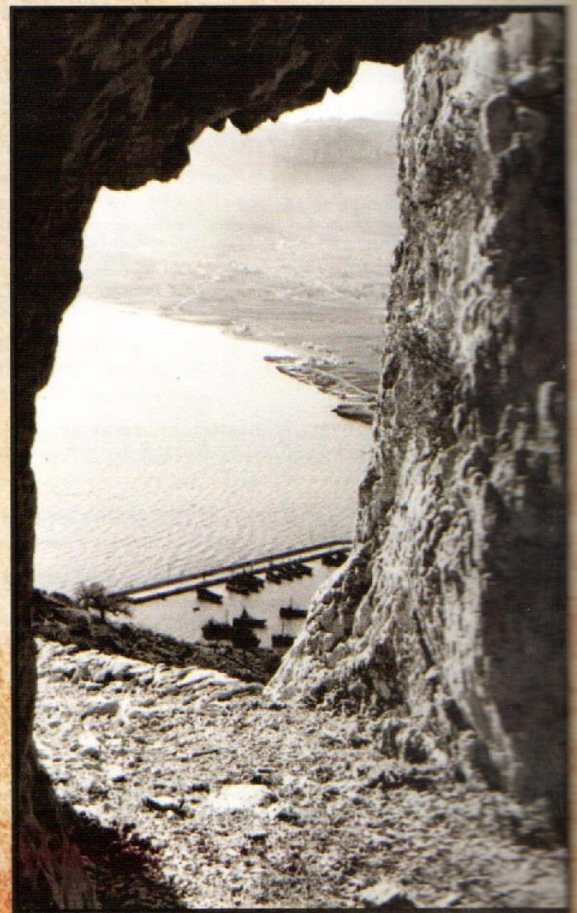
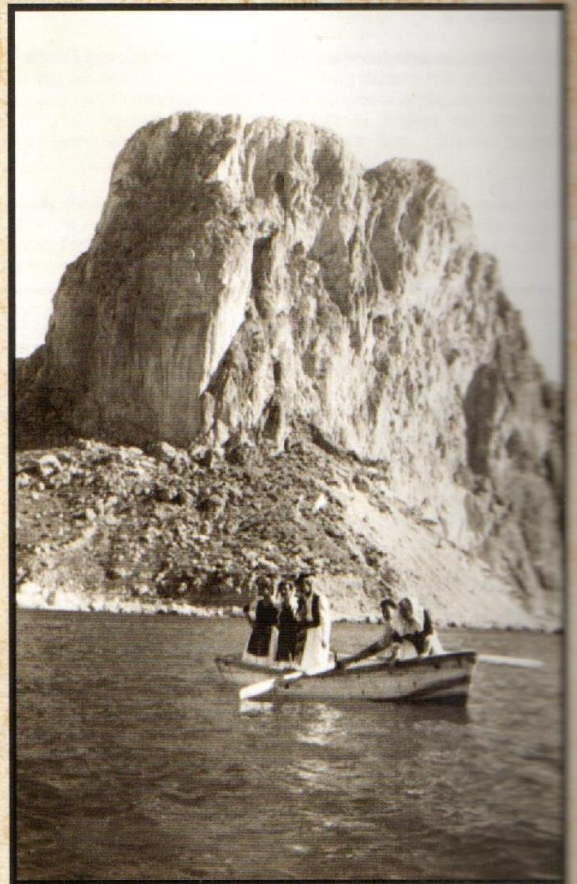
Maria Esteban Fornes.

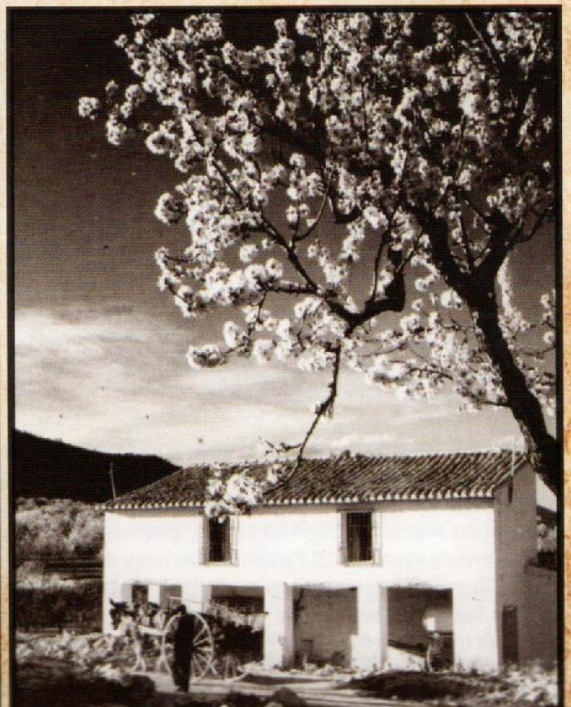
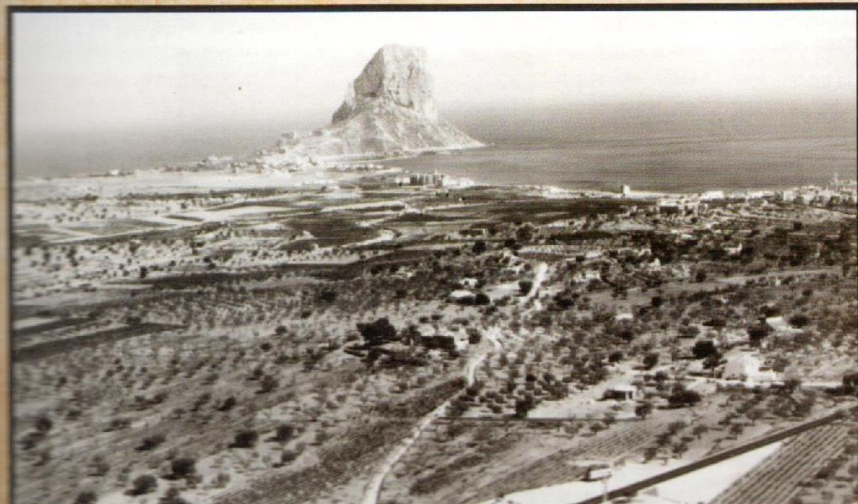
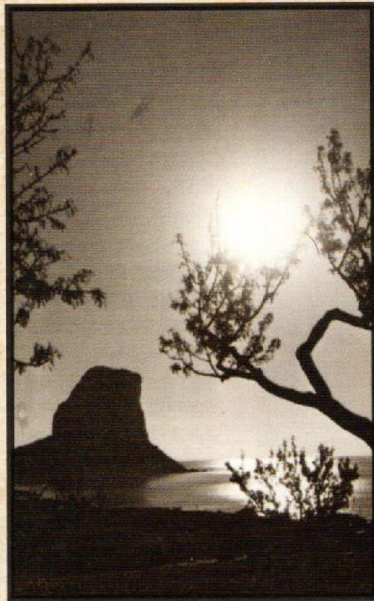
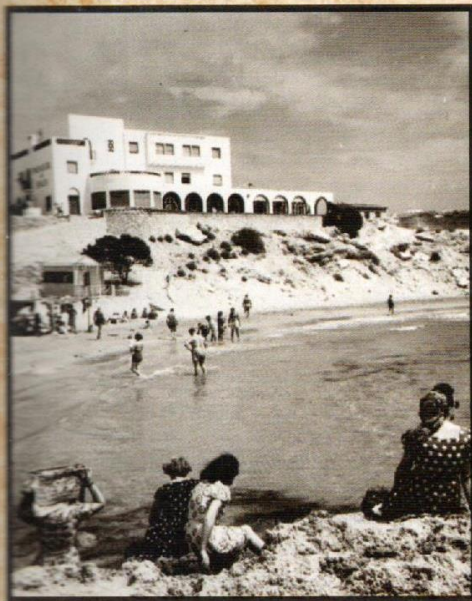

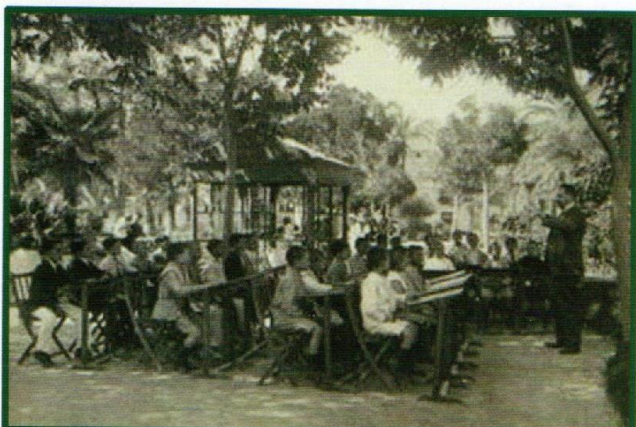
CALP EN EL RÉCORD

Col·lecció: Joaquín Vázquez Boronad

Cualquier visitante curioso que camine por la Plaza Paseito de Ramiro teniendo a un lado el Benacantil y al otro el Mediterráneo, abierto sin muralla ni postigo a la playa el Postiguet, -de allí le viene el nombre-, le resultará difícil, pero hermoso, imaginar cómo era aquello hace poco más de cien años. Algunas peñas, árboles o palmeras y, sin duda, las almenas de Santa Bárbara recuerdan cómo en el otoño de 1913 cada mañana acudían los mejores estudiantes de Alicante a una escuela en la que todo era patio. Los pupitres de madera se alineaban bajo los árboles, al aire libre, y frente al mar un profesor de aspecto grave y severo, pero imbuido de un espíritu renovador, tolerante, participativo, integrador y respetuoso con el alumno, les hablaba de ciencia, naturaleza y humanidades en general, y marcaba la distancia con la rigidez practicada hasta la fecha por un tipo de enseñanza que todavía hundía sus raíces en la escolástica tradicional.

El Paseito de Ramiro en 1913. (<http://www.alicantevivo.org>)

Estamos hablando de la Escuela Jardín Altamira de Alicante, la primera que se abrió en España con inspiración claramente institucionista. La primera que da el salto del aula a la naturaleza, cristalización de los principios de renovación cultural y pedagógica que Rafael Altamira había recibido desde que, a su paso por la Universitat de València, su mentor, Eduardo Soler y Pérez¹ lo puso en contacto con Giner de los Ríos y otros fundadores de la Institución Libre de Enseñanza, como Gumersindo de Azcárate que le dirigió su tesis doctoral "La historia de la propiedad comunal", obteniendo el grado de doctor en Derecho Civil y Canónico el 16 de diciembre de 1887, con la calificación de sobresaliente con premio extraordinario.

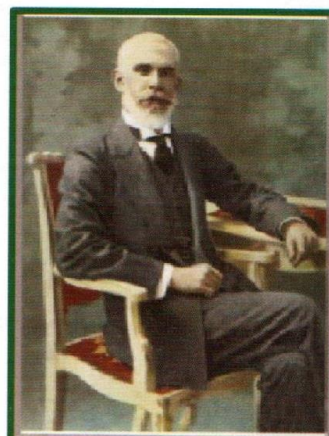
Rafael Guillermo Vicente José Miguel Altamira y Crevea había nacido en la ciudad de Alicante el día 10 de febrero de 1866, en una familia de clase media, culta y comprometida con la política de aquellos años. Su padre, José Altamira Moreno era músico militar, compositor, profesor de música en distintas instituciones y miembro del Partido Conservador de Cánovas del Castillo. La familia Altamira Crevea poseía una extensa biblioteca a la que Rafael dedicó muchas horas a lo largo de su infancia y juventud: "la literatura continúa siendo mi musa preferida", confiesa en una breve autobiografía. Es así que la literatura, desde su doble vertiente de teoría y creación, fue la primera vocación de Rafael Altamira.

La publicación de sus primeros trabajos de relieve nos remite a la década de los años ochenta del siglo XIX, cuando compagina su inclinación natural

por la literatura con sus estudios de Derecho en la Universitat de València. Son de esta época sus primeras novelas cortas "El Tío Agustín" 1885 y "Un bohemio" 1886. Ambas de temática amorosa, coinciden en la presentación y descripción del ideal de mujer que se aviene con absoluta perfección a lo que la sociedad de las últimas décadas del siglo XIX espera de ella: instruida y educada para servir de compañera del hombre en este preciso momento histórico. Pues además de la belleza física, valora su carácter alegre, sus valores morales o su habilidad y destreza en las tareas domésticas.

Este ideal de mujer se fue modificando en Rafael Altamira con el correr del tiempo, y concluye que esta misión de compañera es compatible con su desarrollo intelectual, con su capacidad creativa y responsable, y le reconoce la facultad de actuar en la sociedad al lado del hombre con igualdad de compromiso, competencia y determinación. Pronto se pone de manifiesto este cambio de actitud cuando junto con unos pocos intelectuales se postuló a favor de la entrada en la Real Academia de la Lengua de Emilia Pardo Bazán. Como es bien sabido, la ilustre escritora gallega optó hasta tres veces a un sillón de la Academia (en 1889, en 1892 y en 1912), pero a pesar del apoyo de Altamira y de algunos otros hombres de prestigio no alcanzó su nombramiento. Se impuso la opinión de aquéllos que no reconocían a la mujer la capacidad intelectual necesaria para ocupar un sillón en aquella institución regida por hombres con un escueto "No hay sitio para señoras".

Hace al caso mencionar aquí el paso de Altamira por determinadas instancias del recientemente creado Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes². Se desarrolla esta etapa durante el gobierno de José Canalejas que había llegado al poder en febrero de 1910, relevando del cargo a Segismundo Moret, ambos del Partido Liberal. La volatilidad de los gobiernos del periodo constitucional de Alfonso XIII a penas permitía a los políticos consolidar la ejecución de cualquier programa mínimamente coherente. Canalejas fue asesinado en Madrid el 12 de noviembre de 1912³. Manuel García Prieto, a la sazón Ministro de Estado, ocupó el cargo como interino entre esta trágica fecha y el 14 del mismo mes, momento en que fue nombrado como nuevo presidente don Álvaro de Figueroa, Conde de Romanones, que había sido Ministro de Instrucción Pública durante el primer año de este gobierno que ahora finaliza.

Rafael Altamira

Es ahora, entre octubre de 1910 y octubre de 1913 cuando Altamira entra en la Administración y se ocupa de la Inspección y de la Dirección General de Primera Enseñanza, en ocasiones, simultaneando ambas responsabilidades. De su compromiso con la Institución Libre de Enseñanza nos habla la carta que el 10 de octubre de 1910 le envía su amigo Francisco Giner de los Ríos:

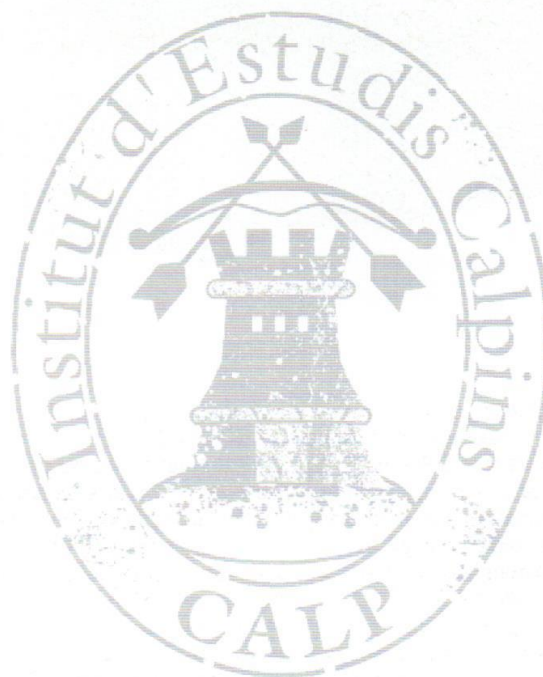
El estar al lado de un ministro como el actual⁴, cuyas condiciones personales usted conoce, no sé si bastante, será una lucha de todas las horas, si la dirección hubiese de existir solo mientras él tuviese el cargo no sería cosa apetecible, parece casi una obligación sine qua non que se diese al nuevo cargo una organización técnica e inamovible por cierto número de años. Esta declaración debería hacerse en un artículo de la Ley de Presupuestos, por ejemplo, y de común acuerdo, incluso, en cuanto a la persona, con los principales personajes de los tres partidos, Liberal (Canalejas), Conservador (Dato) y Republicano (Lerroux), para respetar la reforma sobre ciertas bases, como nosotros hemos pedido siempre en vano, a fin de que tanto la situación personal de usted, como su obra quedase tan claramente independiente de las crisis políticas y de los embates de la oposición, como la de un catedrático o un ingeniero de caminos. No creo que deba usted unir su suerte con un partido ni persona alguna. Burell, Canalejas, Moret, los liberales... nadie. Recuerdos cariñosos, Suyo, Giner.

Vuelve de Hispanoamérica después de una gira de 9 meses, entre junio de 1909 y marzo de 1910⁵, cesa como catedrático en la Universidad de Oviedo⁶ y toma posesión de sus cargos en el Ministerio, manteniendo su independencia y sin vinculación política alguna.

Desde este cargo, Altamira desplegó todo el bagaje reformista que había venido acumulando durante los años de su activa vida académica. Participe como era del ideario educativo que sustentaba la Institución Libre de Enseñanza, "la más importante piedra angular de nuestra generación", consideraba que la formación de un pueblo debía partir de la educación primaria. Tuvo la oportunidad de demostrarlo con su trabajo desde el puesto de Inspector y Director General de Enseñanza Primaria. Se volcó en el intento de propiciar una educación integrada en una sociedad nueva que permitiera al pueblo participar en la política de manera responsable. Mejoró la situación económica y personal de los maestros, propugnó la Escuela Graduada, reformó los estudios de Magisterio y se ocupó especialmente de las instalaciones materiales de las escuelas y de su dotación bibliográfica. Intentó introducir métodos de enseñanza novedosos como la ya citada Escuela Jardín-, paisaje, geografía, aire libre, salidas al campo y educación física-, todo ello sin olvidar las limitaciones presupuestarias y la fuerte oposición de la Iglesia que ostentaba prácticamente el monopolio en materia educativa.

Entre estos frutos, incluimos la reivindicación del papel de la mujer en la sociedad, secundando la labor de Fernando de Castro⁷ y de su amiga doña Emilia Pardo Bazán. En su labor renovadora de la Inspección Técnica destaca la creación de un nuevo cuerpo femenino, inexistente hasta el momento. Mucha importancia tiene este momento histórico en que aparece por primera vez la Inspección Femenina, creada por Real Decreto de 7 de Febrero de 1913, dotando 10 plazas de Inspectoras Auxiliares con residencia en capitales de Distrito Universitario. Las Inspectoras tenían encomendadas las visitas a las escuelas de niñas en la capital y en algunas localidades de fácil comunicación. Su asignación estaba restringida exclusivamente para las alumnas de la Escuela de Estudios Superiores del Magisterio.

Hay una anécdota en el ejercicio de esta asignación de puestos en la que Ortega y Gasset, que era compañero de Altamira en el Centro de Estudios Históricos, le escribe una carta de recomendación para que nombre a María de Maeztu Inspectora de Enseñanza Primaria. Altamira le contesta que no, puesto que ya había una serie de propuestas en firme con otras candidatas con mayor prioridad y él no podía saltarse esa prioridad con la designación directa de esa señora. A partir de aquí se ganó dos enemistades: la de la poderosa familia Maeztu⁸ y la del influyente Ortega. Quizás quepa preguntarse si este breve desencuentro es la causa de que en los 12 volúmenes de la obra completa de Ortega y Gasset, mirando sin más el índice de nombres, encontraremos los de cientos de personas de toda la historia del pensamiento, antiguo y moderno, medieval y contemporáneo. Tenemos historiadores, juristas, pedagogos, literatos, catedráticos y políticos. El organismo entero de la cultura. Pero no encontraremos a Rafael Altamira. ■

[1] Soler y Pérez, Eduardo (1845-1907) Catedrático de derecho canónico y de derecho político y administrativo en la Universidad de Valencia. Geógrafo, pedagogo, liberal, próximo a los círculos krausistas. Impartió docencia en la escuela de derecho de la Institución Libre de Enseñanza. Viajero ilustre, fue conocido también por sus libros sobre geografía natural de algunos parajes de la Península. Rafael Altamira lo reconocía como su primer maestro.

[2] La escisión en dos del Ministerio de Fomento en 1900 propició el nacimiento del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes. Su creación se debe al entonces Presidente del Gobierno Francisco Silvela y su primer titular fue Antonio García. Alix duró como ministro algo más de diez meses, y no contó con presupuesto para desarrollar el Ministerio. Así, no sería hasta la entrada de Álvaro de Figueroa, Conde de Romanones que empezaría a perfilarse un modelo de Ministerio con tímidos aires regeneracionistas.

[3] "Manuel Pardiñas disparó por la espalda a Canalejas en el momento en que este se detuvo en la librería San Martín de la Puerta del Sol. Pardiñas se acercó al presidente y, casi apoyándose en su hombro, le hizo un disparo con una pistola Browning. El criminal hizo un segundo disparo y, al ver que el Sr. Canalejas había caído al suelo, y que la gente se arremolinaba a su alrededor, trató de huir. Uno de los agentes de Policía que seguía al presidente a cierta distancia golpeó con un bastón al asesino, el cual no encontró otra salida que pegarse dos tiros en la cabeza". Reseña aparecida en el diario ABC el 13 de noviembre de 1912.

[4] Se refiere al Conde de Romanones.

[5] Durante su estancia visita Argentina, Uruguay, Chile, Perú, México, Estados Unidos y Cuba, impartiendo con gran éxito unas 300 conferencias en universidades y centros culturales de estas repúblicas.

[6] El 26 de abril de 1897 fue nombrado catedrático de Historia General del Derecho Español en la Facultad de Derecho de la Universidad de Oviedo, cargo del que cesó el 31 de diciembre de 1910.

[7] Fernando de Castro Pajares (Sahagún, 1814-Madrid, 1874) Docente y pedagogo del siglo XIX, presbítero, catedrático de Filosofía y de Historia de la Universidad Central de Madrid, Académico de la Historia, fundador y presidente de varias instituciones, como las dedicadas a los pobres, a la abolición de la esclavitud y de la Asociación para la Enseñanza de la Mujer.

[8] Fueron cinco hermanos y tres de ellos pasaron a las enciclopedias: Ramiro como miembro de la generación del 98, María pedagoga y feminista luchó para que la mujer ocupara su puesto en la sociedad, el más pequeño, Gustavo, pintó paisajes y el paisanaje de aquella España que buscaba su regeneración, sin olvidar a Ángela y Miguel que, aunque menos conocidos, destacaron como profesora y editor.

Bibliografía:

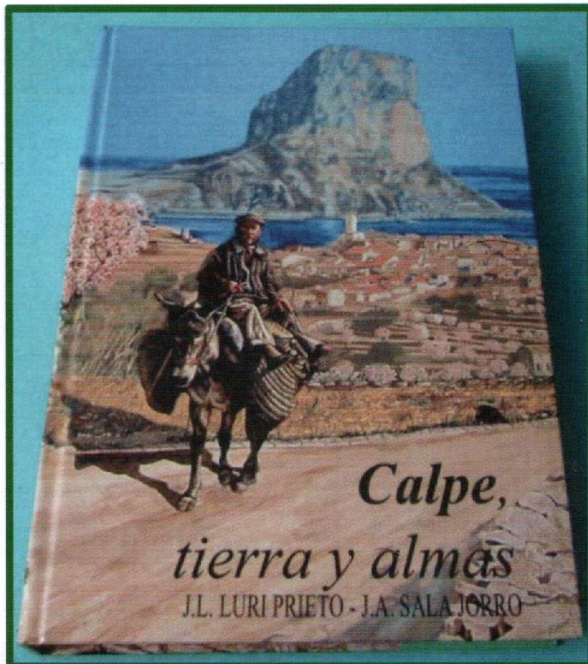
ALTAMIRA. AGITADOR DE LA PAZ EN LA EUROPA DE ENTREGUERRAS. *Documentos RNE*. Emitido 11 de agosto de 2012.

DICCIONARIO DE CATEDRÁTICOS ESPAÑOLES DE DERECHO (1847-1943). Universidad Carlos III de Madrid. Actualización en línea: 30/11/2016.

ALTAMIRA, Pilar, *Diálogos con Rafael Altamira*. Murcia: Universidad de Murcia, Servicio de Publicaciones; Oviedo: Universidad de Oviedo, 2009.

AYALA, María de los Ángeles, *Las novelas cortas de Rafael Altamira: El tío Agustín y Un bohemio*. *Actas XVI Congreso Asociación Internacional de Hispanistas*. París julio, 2007. Centro Virtual Cervantes.

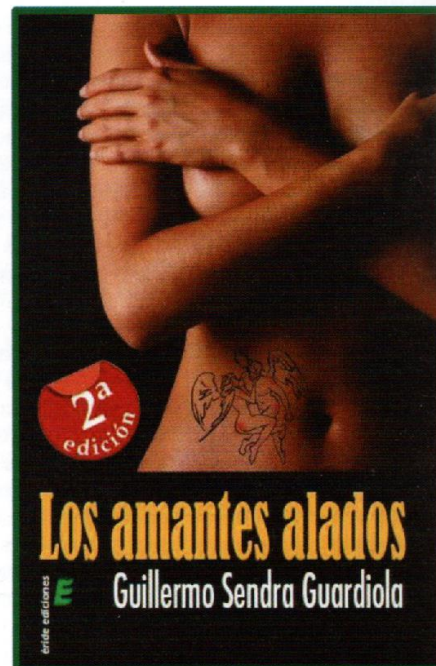
Definir el significat de la paraula *literatura* és sempre ben complicat, a causa de la diversitat d'opinions que es produeixen al seu voltant, però el *Diccionari Normatiu* de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL), en la seua primera accepció afirma que és un "art que usa com a mitjà d'expressió una llengua". Quasi res porta el diari. Potser el lector notarà com a més pròxima als seus pensaments la tercera definició, "conjunt d'obres literàries d'un poble, d'una època o d'un gènere, destinades a un públic determinat". Entre l'art i el públic, les èpoques i els gèneres, també es pot parlar del nostre poble (o localitat, vocable que a mi em sembla més escaient per a no ferir susceptibilitats), Calp. Perquè un conjunt de persones que han nascut o residit a la nostra vila també han fet les seues aportacions al conjunt de la literatura.

En efecte, la literatura és un món que dona peu a nombroses interpretacions, i que moltes persones entenen d'una manera o d'una altra. Per una part, es troba un aficionat a les lletres com ara Bernardo Bañuls Crespo, *el ti Bernat de la Cometa*, com era conegut popularment. A penes va poder xafar l'escola on, a més, va aprendre a escriure en una llengua que no era la seua, circumstància que el va condicionar per a utilitzar preferentment el castellà en els seus escrits. Per l'altra, se situa gent com José Luis Luri Prieto, un home amb una formació més propícia per a conrear la literatura, com també la té el jurista Guillermo Sendra Guardiola, especialitzat com a advocat penalista. Aquestes circumstàncies personals influiran totalment els seus escrits: l'afany d'un home de camp que escrivia com a afició i reptre personal (Bañuls), un home capficat amb descobrir aspectes de la història calpina i de la comarca de la Marina Alta (*Calpe, tierra y almas*, de Luri i també de J. A. Sala, fruit de deu anys d'investigació) o un advocat penalista com a principal protagonista de *Los amantes alados* (2009), en el cas de Sendra. A més, en l'actualitat l'esmentat Luri ha participat en diverses jornades comarcals presentant les seues investigacions i el seu nou llibre *Masías, casas fuertes y otras cosas memorables*, que tracta sobre l'ocupació i transformació del territori calpí entre els segles XVIII i XIX, d'acord amb la descripció que en fa el propi autor. I Guillermo Sendra també evoluciona dins

de la seua trajectòria narrativa: els mateixos personatges de la seua primera novel·la apareixen, en el 2011, en *Concierto para silencios ausentes en mi menor*. En el 2014 va escriure també *Sin alma*, de l'editorial Èride, com tota la seua obra.

*Como mis estudios son de secano
no sé escribir nada mejor,
pero puedo asegurarte
que todo es cariño y amor.
No quisiera ofenderte
por el amor mencionado,
pues es verdad que es amor,
pero amor ilusionado.*

Aquests versos són tota una declaració d'intencions per part de Bañuls Crespo, i un exercici sincer d'allò que es pot trobar entre els seus escrits. Ell no havia pogut rebre una formació acadèmica ampla, però sí que va anar a la universitat del camp, on va viure múltiples vivències que explica en els seus textos. Fins i tot, alguns dels seus escrits van veure la llum a través de l'*Itach Guía*, la famosa publicació periòdica calpina dels anys vuitanta i principis dels noranta, on parlava d'*Historias de aquí*. El món de la Cometa i de les Cases de Torrat apareixia a les mans dels calpins que seguien l'esmentada guia, que adquirien gratuïtament.

Cal afegir que Bernardo Bañuls sentia devoció per la poesia. Les seues possibilitats no li permetien un gran seguiment de les normes mètriques ni d'estil, però sí al·ludir a Sant Joan de la Cometa o al Santíssim Crist de la Suor.

La seua vida es va desenvolupar durant la pràctica totalitat del segle XX, des del 1901 al 1998. No obstant això, l'edat no va ser un impediment per a que, tres mesos abans de la seua mort, creara els següents versos:

*El tiempo pasa volando,
todo se lo deja atrás,
es una pena pensar
que aquello que ya pasó
no volverá jamás.
Que soy viejo, ya lo sé,
pero con pensamiento modernos
hay versos que son muy viejos
pero siempre serán eternos.*

Escriure sempre té molt a veure amb la memòria. I el doctor en Història Moderna Francesc Joan Monjo i Dalmau va omplir un buit que es trobava en l'imaginari col·lectiu calpí: una història pròpia, completa i des dels inicis de l'existència de Calp. En valencià, ja que per això és la llengua històrica del municipi. Conscient que la informació existent sobre ell possiblement no donava, en alguns períodes històrics, per a un gran desplegament, Monjo i Dalmau va contextualitzar el seu relat en el conjunt de la història del poble valencià, circumstància que permetia complir un altre objectiu, aconseguir que els seus conciutadans també coneguen una història desconeguda per a ells, la de l'antic regne de què formava part el municipi. El llibre, que portava el nom genèric de *Calp dins la història del poble valencià*, fou també traduït al castellà pel traductor titulat Josep Roselló Ivars, també calpí. Monjo, també director de l'Institut d'Estudis Calpins (IEC), completa la seua obra destinada a Calp amb els títols *Descobreix la història de Calp* i *Història de Calp il·lustrada*, aquesta darrera en espanyol. Per a acabar d'arredonar-ho, el seu vast treball de recerca toponímica per a trobar la veritat sobre el nom de la vila es va veure reflectit en una obra conjunta amb altres autors, *Calp, toponímia valenciana*.

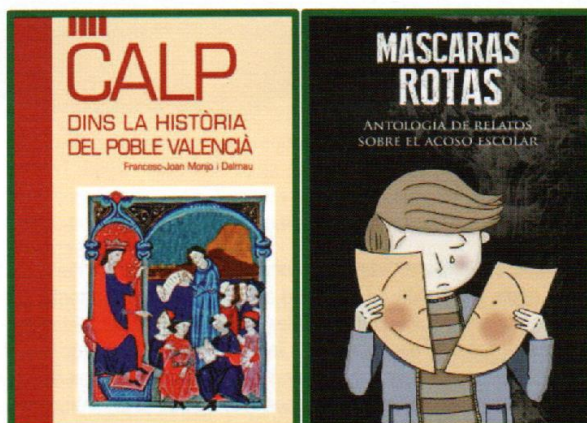
La passió de Monjo i Dalmau és els jesuïtes del segle XVIII, protagonistes centrals de la seua tesi doctoral. Així, es podem trobar altres publicacions interessants sobre aquesta temàtica, com ara *Expulsió, exili i retorn dels jesuïtes del País Valencià (1767-1816)* [tesi doctoral publicada a la RUA], *Desterrats per ordre de Carles III. El llarg exili dels jesuïtes valencians (en premsa)* i *Els jesuïtes al País Valencià: de l'esplendor Borja a l'ocàs Borbó* (Publicacions de la Universitat d'Alacant). Com també articles en revistes especialitzades i actes de congressos.

La passió per l'escriptura és viscuda per algunes persones com una vocació que desenvolupen des de menuts. És el cas d'Alejandro Campoy Galera, un jove calpí que viu a cavall entre la vila del penyal d'Ifac i Benidorm. Des dels seu temps d'estudiant d'educació secundària que s'ha llançat a escriure: als 14 anys va redactar *Amor en tiempo de guerra*, que va ser seleccionat entre els cent millors relats de la província d'Alacant, en concret, de l'any 2007. *Relatos urbanos. Reflejos de asfalto* va contindre la seua obra *Secuestro*, i Campoy va ser l'únic autor menor d'edat que hi va participar.

La seua presència en la literatura juvenil va ser incessant, ja que a penes un any després, en el 2008, va publicar el seu primer relat curt fantàstic, *Pesadillas de oscuridad*. La seua pàgina web, fins i tot, assegura que els alumnes de la UA realitzaren una il·lustració al respecte. En el 2009, *Adiós* va representar el seu comiat dels seus escrits juvenils, per a més endavant incorporar el conte *La luz perdida* dins de l'antologia *Historias del dragón* (Editorial Kelonia), o *Lágrimas de fuego*, dins *Broken Hearts* (Editorial Babylon). Una de les aportacions més destacades d'Alejandro Campoy és la que va fer a *Máscaras rotas*, amb relats que descrivien situacions reals de bullying per a la seua prevenció.

Un altre autor calpí és Aarón García García, que va viure a cavall entre la nostra localitat i Sant Vicent del Raspeig. Aquesta persona no té res a veure amb la imatge d'escriptor amb ampli perfil acadèmic o estudis universitaris; de fet, com a presentació personal, recorda que no va ser un bon estudiant i que les matèries que cursava als centres educatius no cridaven la seua atenció. No obstant això, sí que escrivia cançons, contes o guions que es quedaven sense veure la llum. Finalment, la seua novel·la *Lucas sobre el Peñón* sí que ho feu, gràcies a l'editorial Círculo Rojo. Un fill autista, una dona solitària i món paranormal envolten aquesta obra, que es pot adquirir a través d'internet.

Nascut a Archena (Múrcia), Manuel Campoy Rojo guarda relació amb Calp. Enginyer de professió, fa temps que es dedica a escriure. Una de les seues obres més importants és *El ejecutivo* (Éride Ediciones), que conta amb el mestratge que tot executiu necessita per a desenvolupar la seua professió. A més, també es va atrevir amb la poesia, *Aires poéticos* i *Estampas* són els títols que ha publicat en aquest gènere, des de l'Editorial Nuevos Escritores.

De vacances va conèixer Calp Atilano Vicente González, un home a qui la vida va donar una segona oportunitat. Es definia, abans d'això, com una persona trista i solitària, després de prejubilar-se en el banc on treballava. Aquesta circumstància va anar acompanyada d'una separació i, més endavant, va veure la llum. Vicente ens ho conta tot en *La cruz oculta la luz. Los caminos de la historia y la historia de mis caminos*, llibre que compta amb un índex ben delimitat, i on el Camí de Santiago realitzat pel seu autor té una importància cabdal.

La vila del penyal no ha sigut tan sols receptora d'escriptors d'altres llocs de la geografia de l'Estat espanyol. Guillermo Osvaldo Quintar va néixer a l'Argentina, en concret a Jujuy, l'any 1975 i resideix a Calp des del 2002. *El adagio de la Sanata*, de l'Editorial Cultivalibros, és un llibre que es presenta de forma molt interessant, amb la pregunta de "qui genera les preguntes d'acord amb les respostes que desitja sentir".

La literatura sempre és una font de diversitat temàtica molt important, i on generacions joves arpleguen el testimoni i l'experiència de persones més majors. Emilio Graña Pons és un calpí de 25 anys, físic i que dedica les seues estones lliures a escriure. Els seus avis li contaven, des de ben menut, anècdotes i històries que van viure en primera persona sobre la independència d'Algèria, país situat al nord d'Àfrica on van passar la seua adolescència i la seua joventut. *Alger la Blanche*, de l'Editorial Círculo Rojo, és la novel·la producte del seu afany per construir una història a través d'aquests esdeveniments, fins i tot amb gravadora i prenent notes.

Nathalie Rose Delorgne, per la seua banda, és una persona que domina tres llengües. Ja des de ben petita escriu i li agrada la literatura, i ja ha sigut autora de dues novel·les, *Canción de un sonámbulo* i *Encarados*, de l'Editorial Seleer.

Calp és un indret ben conegut per la seua hospitalitat amb els nouvinguts. Les possibilitats econòmiques i laborals que els proporciona atraguereu a Isabel Quilis Bayona a finals de la passada dècada dels setanta, fins que s'establí en el municipi. *La casa sin ventanas* és una creació plena d'imaginació: un cadàver serà el punt de partida per a posar en dubte principis religiosos que es mantenen durant segles. En el llibre es buscarà una llegenda mítica i, durant la seua investigació, s'uniran a l'orde dels cavallers del Temple.

Fer poble consisteix a destacar les obres més importants dels seus conciutadans, com pretén aquest article. També cal recordar aquells que van dedicar la seua vida a servir a la resta de les persones, i que deixaren empremta entre els calpins. Antonio Ferrer Such, conegut popularment com *el Cartero*, va homenatjar el sacerdot Francisco Sendra Ivars. Aquest religiós va exercir a Calp entre el 1930 i el 1936, primer com a vicari i després com a rector, fins que l'esclat de la Guerra Civil espanyola el va obligar a tornar a Benissa, la seua localitat natal. La barbàrie i la intolerància d'aquell conflicte bèl·lic posaren fi a la seua vida, com arplega l'obra *Beato Francisco Sendra Ivars. Una vida fecunda*. ■

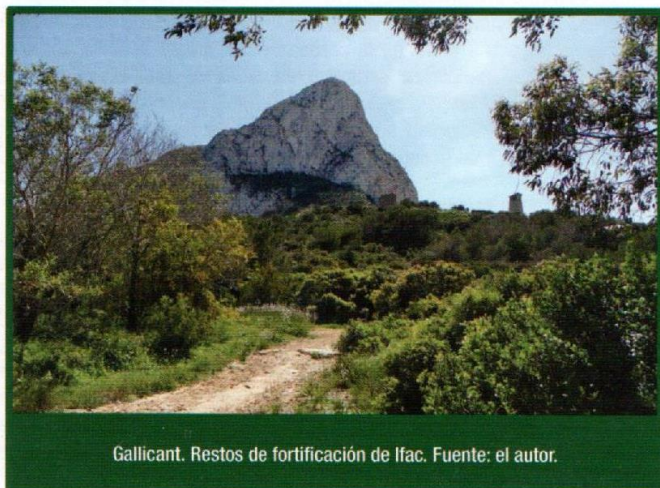
LEVANTE DE CALP: “GALLICANT” Y OTROS TOPÓNIMOS COSTEROS

José Luis Luri Prieto

El topónimo “Gallicant” hace referencia a una franja de territorio costero, situada al norte del peñón de Ifac, que abarcaría el propio monte, con las fortificaciones y edificaciones medievales enclavadas en sus faldas, la playa de La Fossa, el *tossalet* de la Calalga y la ensenada de igual nombre. Como vemos, nos referimos a una fachada marítima de dos kilómetros de longitud orientada a levante, sol naciente. Podemos documentar el topónimo en los ss. XVI-XIX. Éste se halla sin uso en la actualidad.

La denominación hace alusión a una posición elevada de terreno que disfruta de una visión panorámica por su carácter de atalaya. Según Coromines (1995: 300), proviene de la forma alegórica de “Galli Cantus”, “el canto del gallo”, que expresa “el lugar prominente desde donde se escucha el primer canto del gallo, al despuntar el alba”. Esta interpretación coincide con la antigua visión del cronista Diago (1613: 49), quien situaba Gallicant en el Lucentum alicantino (Lucento), también en Ifac por proximidad, concediendo al topónimo, canto precursor del día, un origen romano¹. Sería el propio Coromines (1972: 266) quien estableciera un enfoque alternativo para la polémica etimológica —que se mantiene viva todavía— a propósito del topónimo Gallipienzo (Navarra), al indicar que su primer elemento es un derivado de la raíz celta *k a l (l)* u “piedra” (fr. *caillou*). El segundo elemento, a su vez, procedería de la también raíz celta *k a n t u* (lat. *canthus*) “piedra”, “orilla pedregosa”². El DRAE recoge el vocablo del castellano “calicanto” e indica la acepción: (de cal y canto). 1. m. Obra de mampostería.

Los primeros testimonios de esta voz podemos encontrarlos en el informe elevado al rey por el arquitecto italiano Juan Bautista Antonelli en 1562, dictamen por encargo que recogía el estudio de la fortificación de la costa y en el que recomendaba el traslado de todos los habitantes de Calp al viejo castillo de Gallicant. La principal conclusión del informe se centraba en la necesidad de reconstruir la fortaleza de Ifac, aprovechando sus semiderruidos muros³, en aras de proteger los dos puertos y los manantiales en el lugar existentes⁴. Las primicias que nos ofrece Escolano (1611: 106) medio siglo después inciden en estos antecedentes: “Al remate desde Peñon, azia el mar, hay una cueva con una fuente de agua dulce, que provee de bebida a los que se fortifican en ella. A sus dos lados se forman dos puertos mas que medianos, el uno al Poniente, que los nuestros llaman el puerto del Rincon, y el otro al Levante, llamado de Gallicant, en cuyo paraje hay una Almadra de Atunes, y unas famosas Salinas”.

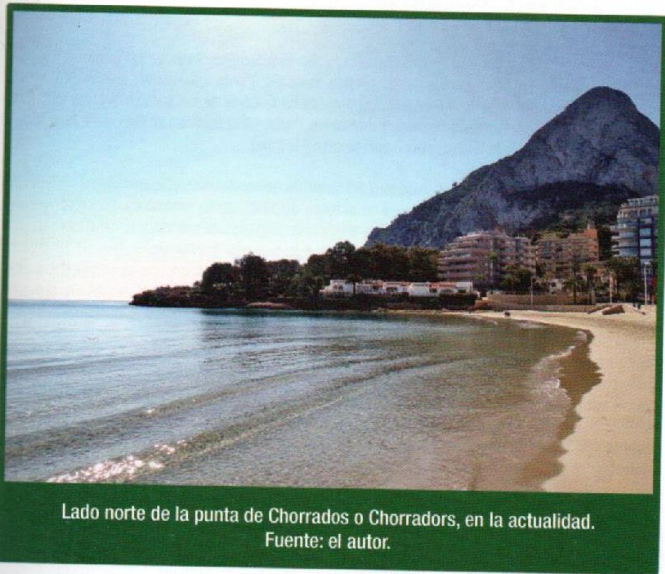

Gallicant. Restos de fortificación de Ifac. Fuente: el autor.

Dos décadas más tarde, en 1623, Felipe IV ordenaba que se tomaran las medidas encaminadas a la construcción de un fuerte en el puerto de Ifac. Esta fortaleza había sido propuesta por el Marqués de Ariza, señor del lugar, y condicionada a la aportación de una suma de 80.000 ducados por parte de la Generalitat. La base del proyecto consistía en la conversión en fuerte de los restos de la antigua iglesia de Ifac, construida en tiempos de los Llíria (Campón y Pastor Fluixá, 1989: 177)⁵. El fracaso de estas iniciativas destinadas a la vigilancia y protección de Ifac dará lugar al asalto y saqueo de la villa de Calp en 1637 por los piratas berberiscos y a su despoblamiento durante cinco años, al ser tomados en cautiverio la práctica totalidad de sus habitantes⁶. Veinte años más tarde, la situación de peligro e inseguridad en nuestra costa no ha desaparecido⁷ y habrá que esperar hasta un siglo más tarde para ver materializados los elementos defensivos necesarios para fortificar la villa. Las ordenanzas del virrey de Valencia, Conde de Paredes y de Nava, publicadas en 1673, introducirán mejoras en las rutinas de la guarda y defensa de la costa a partir del establecimiento de un régimen estricto de actuación para los guardas y centinelas responsables. Las torres de Moraira y Mascarat no cuentan con atalayadores, pero el entorno del puerto de Gallicant queda fuertemente custodiado con la introducción de órdenes precisas para guardias y rondas⁸.

Tras la Guerra de Sucesión, los ataques piráticos no serán tan frecuentes y el sistema defensivo apenas experimenta modificaciones respecto a las ordenanzas de la época foral. Este período de relativa calma, a pesar del peligro persistente, no es empleado para acometer las obras del baluarte de Ifac o afrontar los trabajos de remozado de murallas de la villa, tan necesarios para la protección de sus arrabales. El ataque pirático de octubre de 1744 supondrá una reedición de los fatales sucesos del pasado, que en esta ocasión sí conllevarán actuaciones precisas e inmediatas por parte del Consejo de Castilla para proteger la costa con fondos de la Generalitat⁹. El 17 de octubre de 1745, el Duque de Caylus recibe el proyecto de edificación de un fuerte para la protección del puerto de Gallicant, junto con sus propuestas para la reparación de las murallas de la villa¹⁰. Las obras del bastión costero no se acometerán seguidamente como comprobaremos a partir de algunas descripciones apócrifas muy interesantes, de la segunda mitad de este siglo, provenientes de un observador militar, y que ofrecen una aportación contradictoria respecto a la edificación del fuerte: “la cala del rincón de la Fosa, llamada puerto de Gallicant, o de la Fosa de Calpe, situada ya al pie de la peña de Yfach, tiene barra en su entrada y es capaz de unos cien buques de mediana quilla con abrigo de todos los vientos [...] fuera de su barra es un excelente fondeadero para toda especie de buques expuestos a los vientos del segundo cuadrante [...] Por real orden de 17 de julio de 1745, al mismo tiempo que cuando miran la villa de Calpe, dispuso [la autoridad] construyese en el referido puerto de Gallicant una batería para cuatro o cinco cañones. Esto, no obstante, se hicieron las murallas de Calpe, pero no la batería, ignorando yo los motivos que hubo en aquella época para no haber dado enterlo cumplimiento a la orden de su Magestad”¹¹. El plano del fondeadero de Calp de 1782 tampoco muestra las fortificaciones costeras previstas¹² ni son reseñadas por el brigadier Tofiño de San Miguel en su Derrotero de las Costas de España, elaborado en 1783-84 y publicado tres años más tarde. Con referencia a la Cala del Alga indica que al norte del “puertezuelo de la Fosa cuya Punta setentrional que es de poca altura, llaman de los Arguiles”¹³, y a ¼ de milla al N.E. ¼ N. hay una Caleta para embarcaciones del tráfico, llamada el Puertezuelo de las Pasetas, pequeño, sin poblado ni defensa”. La segunda edición del Derrotero (Tofiño, 1832: 109-110) sí que nos ofrece noticias de la fortificación al referir que “entre el monte”¹⁴ y la punta de las Pasetas¹⁵, donde existe un fuerte con 2 cañones, hay una ensenada con playa que nombran la

Fosa, donde pueden abrigarse de todos vientos embarcaciones chicas, porque nace una restinga de piedras y alga desde la citada punta hacia el monte [...] Próximo al fuerte ó por su parte del N. hay otra ensenada sin playa que nombra la Cala, donde se pueden abrigar faluchos con vientos del segundo cuadrante; pero no es tan bueno como la Fosa [...] A corta distancia del fuerte se encuentra un pozo abundante de agua dulce".

Lado norte de la punta de Chorrados o Chorradors, en la actualidad.
Fuente: el autor.

Cavanilles (1797: 221), en sus Observaciones, describe esta franja marítima, tomada desde el poniente de Cabo Blanco, de este tenor: "y así sigue como una legua hasta el peñón de Hifác. Hállase al principio la cala Fustera, y luego otra mas capaz y segura llamada de la Alga. Al oriente del peñón cae Gallicant, ensenada donde se fondea sin riesgo de los vientos del oeste y sudeste".

Campón y Pastor Fluixá (1989: 295-298) ofrecen noticias de agosto de 1806 que bien podrían datar el año de edificación del fuerte, encargadas estas obras a peones de Benissa: "pues sólo fueron a trabajar un domingo 16 hombres sin que volvieran a aparecer más. En estos días de este baluarte sólo está señalado su levante por que la poca gente y el corto rato que estuvieron imposibilitó un avance más rápido de las obras". El fortín ya estará concluido y habilitado como elemento defensivo durante la Guerra de Independencia, quizá construido con un tamaño y fábrica más modestos que los concebidos en el proyecto original¹⁶. A estos trabajos de fortificación de la costa habrá que sumar los de recomposición de los muros de la villa ante el inminente conflicto bélico, acometidos por tandas vecinales y dado el permanente deterioro que sufría el encintado de la ciudadela por la pobre factura del amurallamiento original¹⁷.

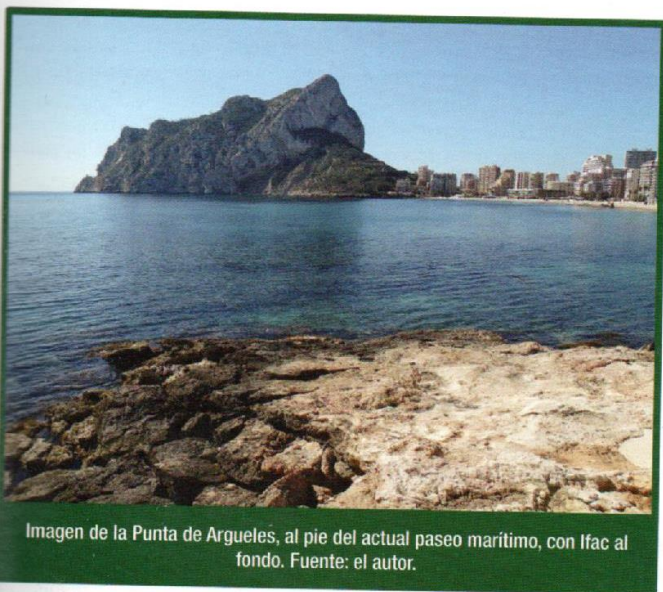

Imagen de la Punta de Argueles, al pie del actual paseo marítimo, con Ifac al fondo. Fuente: el autor.

Sebastián de Miñano (1828: 191), en su descripción de nuestra costa más próxima, señala el castillo de Moraira "de figura de herradura, cerrado por la parte de tierra, con un frente de hornabeque", y lo sitúa a una legua larga de la Peña de Ifac "en cuyo tránsito se hallan distintos enclaves costeros, entre ellos: "4º la de Balsitas, en que caben ocho buques medianos y 5º la de Alga i la del rincón de la Fosa llamada puerto Gallicant, o de la Fosa de Calpe, situada a pie de la Peña, y capaz de 100 buques". A pesar de la intranquilidad general causada por la ofensiva carlista en nuestra costa, en abril de 1837 fondea en Ifac el joven botánico francés Pierre Edmond Boissier, tras alterar su ruta marítima por una repentina tormenta. Su impresión de la rada de Ifac no desdeña otras consideraciones herbarias: "la bahía que éste abriga es un buen fondeadero para barcas pequeñas frente a los vientos del mediodía; y pronto vi llegar muchas otras grandes, entre las que había varios guardacostas reales. La bandera nacional ondeaba arriba de todos los mástiles, presentando esta pequeña rada un aspecto de lo más animado" (Boissier, 1839: 18).

El plano de los fondeaderos de Calp, levantado en 1876, indica que el bastión ya se encuentra arruinado en aquel año al señalarlo en el enclave costero como "Ruinas del Torreón de la Cala"¹⁸. El bosquejo planimétrico recoge en sus trabajos topográficos las dos ensenadas de Levante y las denomina "Cala de La Fosa" y "La Caleta".

En marzo de 1916 se presentan los informes para la edificación de una caseta de carabineros en el paraje conocido como "Punta del Castellet", a cien metros S.O. del antiguo baluarte de Gallicant; lugar idóneo por las condiciones de salubridad, el bajo coste de adquisición del suelo, 750 ptas. y "por disponerse de un pozo de agua potable, distante 150 m perteneciente a la propiedad comunal de la villa de Calpe", con capacidad aforada de "1.000 litros diarios". Las obras del cuartel quedarían finalizadas en 1923; actualmente, sus instalaciones se hallan todavía en uso¹⁹.

[1] "Y pudo ser (si yo no recibo engaño) que por tener Gallicant por tan vezina a esta Peña, que parece una cosa con ella, viniesen los romanos a darle nombre no solamente de Gallicant, tratándole por este camino de pregonera de la luz, que por ser estremadamente alta, recibe primero y la señala cercana, qual el canto del gallo, fino también de Lucento".

[2] Moreu-Rey, citado por Pastor Fluixá en sus Topònims de Calp, se aproxima a este sentido de piedra y al origen pre latino del término. MOREU-REY, E. "Els nostres noms de lloc". Mallorca, 1982. Pág. 153.

[3] "In Gallicante al pié della pegna de Yfaque stariano bene dugento fanti per la guarda di quel sito et luogo disfattò dove stà parte della muraglia in piedi". "En Gallicant, al pie de la Peña de Ifac, vendrían doscientos infantes para la guarda de aquel paso y lugar derruido, donde queda parte de la muralla en pie", AGS. Estado. Legajo 329-1.

[4] Recogido por Pastor Fluixá, 1987: 172-175. "En otras partes como es Yfaque, en donde está el lugar de Gallicante deshecho, tomarlo a reparar y fortificar y pasar en él los vecinos de Calpe, para guardar aquellos dos puertos y aguadas, y proveer los otros lugares de dicha costa de conveniente artillería".

[5] "12. Que per a la fortificació de Gallicant se fasa una fortalesa sobre les parets de la Iglesia".

[6] Las circunstancias de estos sucesos son ampliamente tratados por Campón y Pastor Fluixá, 1989: 181-193.

[7] "...en el término de la villa de Calpe... ai otro puerto en Ifac que se llama Gallicant a donde tampoco hay fortificación ni torre alguna, y así vienen a estos puertos muy frecuentemente los corsarios de Argel y Berbería y desde ellos salen a hacer presas de grande consideración, y el año [16]57 se llevaron una galera de Génova muy interesada, aguardándola quatro carabelas de moros en el mismo puerto de Gallicant" (Campón y Pastor Fluixá, 1989: 179). "Sobre la construcción de fuertes en el puerto de Moraira y en el de Ifac" (ACA, Consejo de Aragón, legajo 909, nº 007).

[8] "De les tres guardes de la Peña de Ifac (que la nit se la repartiran per sos terços) al amaneixer anirà hu lo cap de la Peña y lo altre a tirar pedres sobre una cova, per si hi ha alguna fragata. Los dos atalladors tenen obligació de eixir junts, cada día al amaneixer, per la vora de la mar a descubrir la cala de la Alga y pasar a veure en la guarda que Benica envia a la guarda de la Fustera. Quan farà rebato la Peña de Ifac tindrà obligació un atallador de acudir a prendre noticia de lo que es per a pasar-lo rebato, y aquell y els altres avisos y rebatos, tindran la obligació de pasar-los alternativament" (Campón y Pastor Fluixá, 1989: 195-196). B.N.P. "Ordinacions tocants a la custodia y guarda de la costa marítima del regne de Valencia..." "Manades fer y publicar per lo excellentissim señor don Vespasiano Manrique Gonzaga, comte de Paredes... en lo any MDCLXXIII".

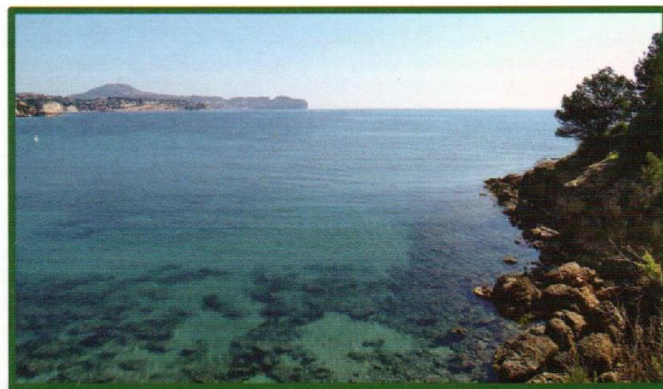
[9] Las circunstancias de estos sucesos son ampliamente tratados por Campón y Pastor Fluixá, 1989: 198-203. De los trabajos de fortificación de las murallas de Calp y fuertes costeros, Luri y Sala, 2002: 81-99.

[10] "Así mismo remite el proyecto del Fuerte propuesto para el Puerto de Gallicant, que dista media legua de Calpe, donde ai un comodo surgidero para las embarcaciones, evaluado su coste en 4.200 pesos, incluso el que pueden tener 4 ú 5 piezas de cañon con sus adherentes, sirviendo este fuerte para la seguridad de aquel surgidero, y de aviso a la Villa, para que sus moradores retiren dentro del recinto sus efectos, y se dispongan a la defensa en el caso de algún desembarco de enemigos; y debiéndose costear así este fuerte como los Reparos de la Villa del producto de Generalidad" ("Plano del Proyecto que se propone por Orden de S.M. del fuerte que se a de construir en el Puerto de Galicano, a media hora de la Villa de Calpe, para resguardo de las embarcaciones que se refugian en él, para custodiarse contra la imbabación enemiga [AGS. MPD, 25, 086]"). Esta obra contaba con las siguientes características según el proyecto: su planta era semicircular con una fachada orientada a poniente, flanqueada por dos bastiones. Su frente era de 17 metros con un fondo de 14 (medición original en toesas). La entrada principal de 2 metros se levantaba también a dos de la rasante del firme. Sobre el portón lucía el escudo real de Fernando VI. El emplazamiento del fuerte se situaba en la posición exacta que ocupa actualmente la vivienda de la avenida Rosa de los Vientos 33 (GPS 38°39'3.21"N 0°4'42.41"E); los restos del fortín se pueden apreciar con claridad en la imagen del vuelo americano de 1956. A 250 metros N.O. de este punto, se localizaba la aguada, conocida popularmente como "Pozo de los Marineros" durante el siglo XX (GPS 38°39'4.01"N 0°4'31.87"E), y que hoy suministra agua potable a la comunidad de propietarios del edificio Torreblanca-Miramar. Se localiza el enclave del fuerte de la Cala a 6.190 m lineales de la batería o Castillo de Moraira; en línea recta ambas dotaciones con el oteador de Punta Estrella, sobre el accidente costero de Cap Blanc.

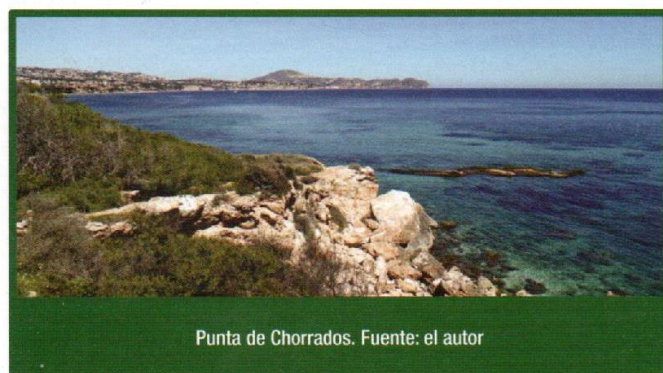
[11] Documento apócrifo facilitado por el Coronel Honorario de Artillería don Ángel Paladini Cuadrado, Director del Archivo Histórico Militar de Madrid. Transcribimos algunos fragmentos por su interés: "Frecuentan mucho los navegantes estos puertos y aunque por ellos no haya recelos de un desembarco formal para intentar la conquista del País, pues su natural aspereza le defiende con todo es mui conveniente e indispensable construir algunas fortificaciones que les pongan a cubierto de los insultos de corsarios, protejan las embarcaciones amigan que se acojan a ellos, sirvan de resguardo a la villa de Calpe y sobre todo para celar el importantísimo objeto de la sanidad, pues frecuentemente sucede que con motivo de haver una aguada mui buena inmediata al puerto, saltan en tierra los marineros para proveerse de ella, aunque vengan sin practica, no siendo suficiente la Justicia de Calpe para contenerlos, pudiendo resultar cierto que se comunique algun contagio a lo interior del País (lo que Dios no permita) así mismo los contrabandistas acuden a este puerto con toda seguridad para guarnecerse de los malos tiempos o para guardar proporción de echar en tierra los generos ilícito comercio, habiendo llegado la insolencia de algunos al extremo de amenazar a los dependientes reales que se querian arrimar a su bordo. [...] Me parece deveran construirse dos baterías semejanas a la de Morayra una capaz de 3 cañones de a 12, en el puerto de Gallicant, en el paraje llamado los chorrados para defender dicho puerto y el fondeadero de la parte oriental de la Peña de Ifach y la otra algo mayor capaz de 6 cañones del mismo calibre en la parte occidental de la referida Peña para resguardo y seguridad de la Bahía de Calpe. Dichas baterías deveran guarnecerse en tiempo de paz, la primera con otro alcaide, 6 toreros, un artillero y los dos atajadores que residen aora en Calpe y la segunda con otro alcaide, 6 toreros y 2 artilleros y en tiempo de guerra deveran aumentarse en la primera 6 hombres y dos artilleros y en la segunda 18 hombres y 4 artilleros. Pertrechos y municiones deveran colocarse los correspondientes a razón de 25 tiros por pieza y además algunas granadas de mano con el regular armamento para los toreros, atajadores y gente de refuerzo.

[12] Plano de los fondeaderos de Calpe, levantado por Orden de S.M. en el mes de junio de 1782. Escala (ca. 1:6996). Escala gráfica de 1000 varas castellanas = 12 cm- Manuel Salomón, hecho por Camacho. 69 x 43 cm (AMN, XLV-22).

[13] Punta de Arguiles (GPS 38°38'56.23"N 0°4'36.23"E).

"Cala del rincón de la Fosa, llamada puerto de Gallicant", en una imagen actual.
Fuente: el autor.

Punta de Chorrados. Fuente: el autor

[14] Se refiere a la Punta Chorrados (GPS 38°38'27.59"N 0°4'30.80"E). En el "Plan de la Rade de Carpi (Calp), elaborado por Jacques Ayrouard con privilegio real entre 1732 y 1746, aparece una leyenda en la localización correspondiente a esta punta que indica "les mactes". En otros mapas del mismo autor, por ejemplo el relativo a Córcega, utiliza la palabra mactes para referirse al lecho marino: así distingue entre fondo de "mactes" y fondo de "herbes"; y en otros planos aparece fondo de "vaze"; "Mactes" podría emplearse con un sentido de mortero o almirez en referencia a la existencia de "ollas", cavidades muy frecuentes en otros enclaves de la costa.

[15] Punta de las Pasetas (GPS 38°39'4.30"N 0°4'44.17"E), invadida desde 1969 por una edificación particular, referencia catastral 8028501BC6872N0001FR, ubicada sobre el solar de la fortificación.

[16] La batería es señalada como "Fte. de la Cala" en el Atlas Portulano de la Costa de España y Portugal, Dirección de Hidrografía, 1812. (Indica también: Punta Chorrados, La Fosa, Punta de Argueles, Punta de las Pasetas y La Cala). Igualmente en la Carta de reconocimiento de la Armada francesa, elaborado por el Depot General de la Marine, Paris, 1830 (indica también: pte Chorrados, la Fosa, pte de Argueles, Ft de la Cala, pte de las Paxetas y la Cala).

[17] "El recinto [de murallas] que se costeo del fondo de Generalidades y se entregó a la Justicia de la villa, con el cargo de conservarlo en 14 de octubre de 1747, dicho recinto es muy endeble pues consiste solo en una pared atronera de dos pies y tres pulgadas de grueso, con 6 varas y un pié en su mayor altura y mal flanqueada. Tiene esta villa para su defensa una compañía de milicias urbanas y quarenta y seis fusiles (16 inútiles) con sus bayonetas y 500 cartuchos con bala. Les faltaran las cartucheras, reemplazar los fusiles inútiles y proveerles de las municiones correspondientes a razón de 25 tiros cada uno". Testimonio apócrifo cedido por el Coronel Paladini Cuadrado.

[18] Plano de los fondeaderos de Calpe: Mar Mediterráneo: Costa E. de España. Al mando del capitán de Fragata don Rafael Pardo de Figueroa. Madrid, Dirección de Hidrografía, 1878. (Recoge igualmente los siguientes hitos: "la Fosa, Pta del Mallorquin, Pta de las Basetas—estas dos puntas en localización errónea— y La Cala). En base a este plano se elabora el reconocimiento del Almirantazgo inglés de 1893, carta que recoge los restos del fortín con el siguiente grafiado: "Cala Round T. (ruin)": T (torre) redonda de la Cala. (ruina). Admiralty charts, publicadas por Hydrographic offices, Londres. R.U.

[19] El informe, recabado por el Comandante General, don Rafael Peralta, en marzo de 1916, se refiere a la antigua caseta existente en el paraje e indica que "una vez reconocida la caseta actual y terreno de los alrededores, se vio la conveniencia de no utilizarla, tanto por su mal estado como por deficiencias en su situación, muy combatida por los vientos de O, poco expuesta al sol y hallarse en un punto poco dominante". La antigua caseta sería demolida. Relativo al nuevo proyecto, sostiene: "la nueva planta es capaz de albergar a la fuerza del puesto, compuesta por 8 individuos casados y 4 solteros". Se inclinaba por la opción en forma de "U", ya que "la mayor superficie cubierta proporciona mayor cantidad de agua al aljibe, los servicios resultan menos aglomerados, estando constituido el conjunto por un cuerpo principal y otro de accesorios, separado por un patio; en el principal coloca diversos pabellones con habitaciones y retretes; despacho del oficial y cuadra para dos caballos; y en el fondo del patio sitúa el lavadero, pilón o abrevadero, horno, y dos espacios cubiertos" AHMS. 3°/3°. 402. Edificios. Casetas de carabineros gral. (1908-1926). En Luri y Sala, 2003: 303-306.

Bibliografía:

BOISSIER, Pierre Edmond (1939): *Voyage botanique dans le Midi de l'Espagne pendant l'annee 1837*, volumen 1°. Paris.

CAMPÓN I GONZALVO, Julia & Jaume PASTOR FLUIXÀ (1989), *Nuevas aportaciones a la Historia de Calp*. Ayuntamiento de Calp.

CAVANILLES, Antonio Josef (1797), *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*, t. I y II, Imprenta Real.

COROMINES, Joan (1972): *Tópica Hespérica. Estudios sobre los antiguos dialectos, el substrato y la toponimia romances*. Madrid: Gredos, 2 vols.

(1989-1997): *Onomasticon Cataloniae. Els noms de llocs i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*. Barcelona: Curial/La Caixa, 8 vol.

DIAGO, Francisco (1613): *Anales del Reyno de Valencia. Tomo primero*. Impreso en Valencia en casa de Pedro Patricio Mey.

ESCOLANO, Gaspar (1611): *Decada primera de la Historia de la insigne, y Coronada Ciudad y Reyno de Valencia*. En Valencia: Pedro Patricio Mey.

LURI PRIETO, José Luis & José Antonio SALA JORRO (2002-2003), *Calpe, tierra y almas*, 3 vols., Calp. Ediciones calpinas.

MIÑANO, Sebastián (1828): *Diccionario geográfico-estadístico de España y Portugal*. Tomo IX.

TOFIÑO DE SAN MIGUEL, Vicente (1832): *Derrotero de las Costas de España en el Mediterráneo y su correspondiente de África*. Madrid, Vda. de Ybarra, 1787. Segunda Edición: Madrid. Imprenta Real.

Mujàhid de Dénia i el projecte de construcció d'un estat mediterrani

Aitor Mahiques

Mujàhid bin Abdal-là Al-Amiri Al-Muwaffaq (Mujàhid, fill d'Abdal-là, l'Emir, l'Afortunat) més conegut com a Mujàhid o en la variant italiana Mugetto / Musetto, fou un corsari sarraí que fundà un regne propi a la medina de Dénia. Per a uns fou un model a seguir, per als altres, aquells que patiren les seues envestides, fou font de terrors i amenaces. Una figura destacada de la Mediterrània medieval que, com acostuma a succeir, ha passat de manera més discreta a casa nostra.

ORÍGENS ESCLAUS

No disposem informacions clares sobre la seua procedència i la seua data de naixement oscil·la entre els anys 960 i el 989, depenent de diferents informacions. Hi ha coincidència en el fet de destacar els seus orígens com a esclau llibert. Aquests esclaus rebien el nom de saqaliba i provenien generalment de l'Europa Oriental, encara que investigacions posteriors han posat de relleu que no tots procedien necessàriament d'aquesta àrea geogràfica. Els esclaus cristians, jueus o en definitiva d'altres religions, eren molt apreciats en els països musulmans car l'Islam no permetia esclavitzar altres musulmans. Ara bé, lluny del tòpic els esclaus no sols eren destinats a realitzar les tasques més dures i ingrates, alguns també ocuparen alts càrrecs de l'administració, foren influents en les corts reials o sobreeixiren com a guerrers en els exèrcits. L'historiador Roc Chabàs ens diu que els coetanis de Mujàhid el consideraven d'origen cristià i l'arabista Maria Jesús Rubiera Mata fins i tot aventurava un origen sard.

Taifa de Dénia. Font: enciclopedia catalana (www.enciclopedia.cat)

Durant els primers anys de vida Mujàhid va gaudir del patronat d'Almansor, el cèlebre cabdill andalusí i hàjib o primer ministre del califat de Còrdova, que va exercir el poder de facto en lloc del rei legítim, Hixam II. Almansor va morir l'any 1002 a causa de les ferides rebudes a la batalla de Calatañazor i en fou successor el seu fill Abd-al-Malik al-Mudhàffar. El hàjib havia establert el seu poder sobre unes noves elits formades per famílies nord-africanes i saqaliba enfront de les elits tradicionals d'origen àrab. Aquestes elits no acceptaren la successió i intentaren recuperar el poder, llavors esclatà un conflicte entre faccions, conegut com a fitna, que causà la fragmentació del califat en diversos regnes o taifes.

Diferents cabdills locals feren seu el poder en determinats territoris i d'aquesta manera sorgiren diferents regnes com el de València, Saragossa, Toledo, Granada, Sevilla, Alfont, Múrcia, etc. Mujàhid va intentar primer fer-se

amb la taifa de Tortosa i després amb la de València però fracassades ambdues temptatives, s'apoderà de Dénia. Desconeixem perquè Dénia fou la ciutat escollida, si hi tenia interessos particulars, fou l'atzar o era un territori fàcil de conquerir. La taifa de Dénia s'expandia des de la Mediterrània cap a Ponent fins a la Serra de Segura, en l'actual província de Jaén. El territori incloïa altres petites medines com Bairén, Cocentaina o Bocarent. Tanmateix mai es va proclamar califa i va romandre amb el títol de hàjib, com Almansor, tal vegada perquè la comunitat musulmana no hagués acceptat com a califa un descendent d'esclaus i amb orígens cristians.

La historiografia tradicional ha qualificat el període de taifes com una etapa decadent i fosca de la història d'al-Àndalus, és clar que aquestes interpretacions eren filles del seu temps, de la fragmentació de l'imperi colonial espanyol al segle XIX agreujat per l'efecte de la crisi del 98. Es relacionava prosperitat i bonança amb regnes territorialment extensos i no es tenien en compte altres variables. El ben cert és que dins del califat Dénia i el Xarq al-Àndalus havien ocupat una posició perifèrica. L'economia del califat vivia d'esquena a la Mediterrània i el gros dels intercanvis es produïen dins de la península. En esdevenir territori independent Dénia va poder bastir el seu propi espai econòmic, obert a la Mediterrània. Un altre factor a tenir en compte és que durant el període califal Còrdova absorbia totes les rendes generades pels impostos i els redistribuïa segons necessitats. Amb la creació de les taifes, cada capital tingué la seua pròpia hisenda i els diners es redistribuïen de manera més equitativa. Així en general el període de taifes fou un temps de creixement econòmic i esplendor cultural com han demostrat els diversos estudis al respecte.

Al mateix temps el comerç mediterrani començava a recuperar la vitalitat de temps pretèrits després d'un període de contracció provocat per la inestabilitat de fronteres, el creixement de la pirateria i la desaparició d'un poder fort a la mar com havien sigut l'imperi romà o el bizantí. A partir del segle XI aquesta tendència s'inverteix i es viu un creixement que serà el preludi de la gran revolució comercial baixmedieval. Mujàhid va saber comprendre el potencial del seu regne com a frontissa entre dos espais, el mediterrani i el peninsular. Per exemple s'han trobat evidències de què al port de Dénia arribaven naus des de centres tan actius com Barcelona, Pisa, Alexandria o Mahdia (en la costa de Tunísia i parada final de la ruta de l'or africana). De Dénia al seu torn partien els productes cap als altres mercats peninsulars o a l'inrevés, productes peninsulars que a través del port de Dénia arribaven a altres indrets de la Mediterrània.

LA POLÍTICA MEDITERRÀNIA DE MUJÀHID

Consolidat el seu poder a la taifa, Mujàhid va decidir expandir els seus dominis. Així el 1014 va conquerir les Illes Balears, un important punt estratègic en la xarxa comercial mediterrània. L'absència de notícies de batalles pareix indicar que aprofità un buit de poder per proclamar-se sobirà de l'arxipèlag. Des de les illes comptava amb un punt d'avitallament en les rutes comercials, una plataforma des de la qual llançar atacs pirates i una defensa dels territoris peninsulars de la taifa. El 1021 expandint els dominis cap al sud, incorporà medines importants com Elx, Oriola o Alacant i més tard, el 1038 Llorca. No solament Dénia se'n beneficiava del comerç, ja que si fem cas de cronistes com al-Idrisi o de les evidències arqueològiques, hi havia activitat comercial a ports com els de Santa Pola, Alacant, la Vila Joiosa, Benidorm, Altea, Calp, Moraira o Xàbia.

La conquesta de les Balears va ser el primer capítol d'una política més

sengles batalles en Porto Torres i Tharros fou expulsat pels sards. No el perdrien de vista molt de temps. De fet Tharros havia sigut una important ciutat illenca des d'època púnica fins al segle X però durant aquest segle i a causa dels freqüents atacs pirates que patí, va començar a decaure fins a desaparèixer com a assentament.

Quin interès podia tenir Mujàhid en Sardenya? L'illa tenia una gran importància estratègica, resultava el nucli d'una xarxa de rutes comercials que hi confluien per la seua ubicació. Això era degut als requeriments de la navegació de l'època, que necessitava escales per reabastir les naus amb queviures i aigua o protegir-se de temporals. En segon lloc l'illa era rica en matèries primeres; abundaven els ramats d'ovelles i la llana; era terra fèrtil per al conreu de cereals, per la qual cosa que en diversos períodes històrics ha sigut coneguda com el graner; als aiguamolls del sud abundava la sal; també era rica en metalls. Finalment podia ser una bona base des de la qual llançar atacs a les costes de Còrsega, Itàlia, Occitània o la península Ibèrica.

Mujàhid, encadenat a la façana del Palau Ducal de Gènova per ser un dels principals enemics de la República. (wikimedia Commons).

D'ençà de la caiguda de l'imperi romà d'Occident, Sardenya havia sigut primer una possessió dels vàndals i després de l'Imperi Bizantí. Quan els àrabs conqueriren Sicília i amb Tunísia, s'apoderaren del control de l'estret homònim que comunica ambdues conques marines, els lligams de l'illa amb Constantinoble s'afebliren, fins que l'illa quedà en una sort d'independència de fet, governada per nobles locals anomenats jutges o judiches en llengua sarda, que s'havien dividit el territori. Aquesta situació era herència de l'administració bizantina i a més a més quedaven altres lligams, per exemple el fet que les esglésies eren de ritus grec.

Tornant a Mujàhid, el 1002 va reiniciar l'atac a l'illa. Aquesta vegada els sards hagueren de demanar ajuda externa i el Papa va acceptar la crida. A banda dels motius obvis, Sardenya es troba massa pròxima a Itàlia, també era una manera d'introduir el cristianisme romà en l'illa en un context de tensió amb les esglésies d'Orient (a penes unes dècades després, el 1054 es va produir la ruptura entre l'església romana i la grega). Com que el Papa no tenia un exèrcit va demanar a la ciutat de Pisa que enviés una flota en ajuda dels sards. Pisa era una ciutat de la Toscana que començava a despuntar com a gran potència comercial en la Mediterrània i en Itàlia. El que no sabien els sards és que els pisans arribarien per a quedar-se i que controlarien de manera indirecta una bona superfície de l'illa. Començà al mateix temps llavors un estira-i-arronsa entre la taifa de Dénia i els pisans que durarà gairebé tot el segle XI.

la toscana, conquerí la ciutat de Pisa, assassinà els nobles i esclavitzà dones i xiquets o això ens diuen les cròniques. Si bé podria ser cert que hi hagué un incendi i part de la població acabara malparada també és cert que amb una destrucció completa Pisa haguera vist el seu potencial militar i econòmic minvat i ja no la trobaríem en els esdeveniments posteriors, cosa que no succeí, per a desgràcia de Mujàhid per cert. Al cap i a la fi les cròniques tenien un paper propagandístic i tendien a magnificar o minimitzar certs esdeveniments en favor d'uns i d'altres. Una Pisa destruïda i sense població que renaixia de les seues cendres era una imatge molt potent.

Una altra llegenda conta que Mujàhid va enviar al Papa Benet VIII un sac de castanyes com a regal, amb objectiu d'acovardir-lo, volent dir-li que eixa era la quantitat d'homes amb què contava per conquerir Sardenya. El Papa no s'acovardí i en agraïment pel regal li envià un sac igual però de mill, indicant-li que eixos eren els homes que tenia ell per expulsar-lo.

LA CONQUESTA DE SARDENYA

Saltem de nou en el temps i tornem a l'any 1015 i ja complerta la conquesta de les Illes Balears, Mujàhid llançà un nou atac sobre Sardenya. Desembarcà en Càller, al sud de l'illa, ocupà Barbagia i continuà avançant cap al nord, fins a trobar els pisans en la badia de Port del Comte on els va derrotar. Aleshores els sards demanaren ajuda a la ciutat de Gènova. Els genovesos també arribarien per a quedar-se i establiren la seua àrea d'influència al nord de l'illa fins a les darreries del segle XIV, moment en què entrà en escena la Corona d'Aragó. Per si l'arribada de nous enemics no haguera sigut prou cop per a Mujàhid, una tempesta destruí gran part de la seua flota, la seua dona i el seu fill foren segrestats i ell amb prou esforços va poder fugir de tornada a Mallorca. El seu fill i futur successor de la taifa va romandre en la cort de l'emperador del Sacre Imperi Romanogermànic durant deu anys.

Mujàhid no tornà a Sardenya però ara es dirigí cap a Itàlia amb l'objectiu d'obtenir finançament ràpid per al seu exèrcit i a l'hora debilitar els pisans. Primer atacà i conquerí l'illa d'Elba per a emprar-la com a base naval. Després es dedicà a llançar ràtzies per les costes de la Toscana. La ciutat de Luni fou la més perjudicada i quedà abandonada des d'aleshores. Luni havia sigut un important centre regional en època romana i bizantina però va patir els atacs vikings al segle X i acabà cedint aquest lideratge a altres ciutats emergents com Pisa o Pavia. Prop de Luni novament pisans i genovesos aconseguiren detenir-lo. Mujàhid fugí perseguit per aquests i en l'illot de Mortorio, prop de Sardenya, es produí un nou enfrontament. La tradició acabà relacionant el nom de l'illot amb el gran nombre de baixes produïdes en el bàndol musulmà. Després de la batalla el Papa entregà als pisans un estandard amb la creu de Sant Jordi que amb l'afegit de is quattru morus o quatre moros, esdevindria la bandera de Sardenya.

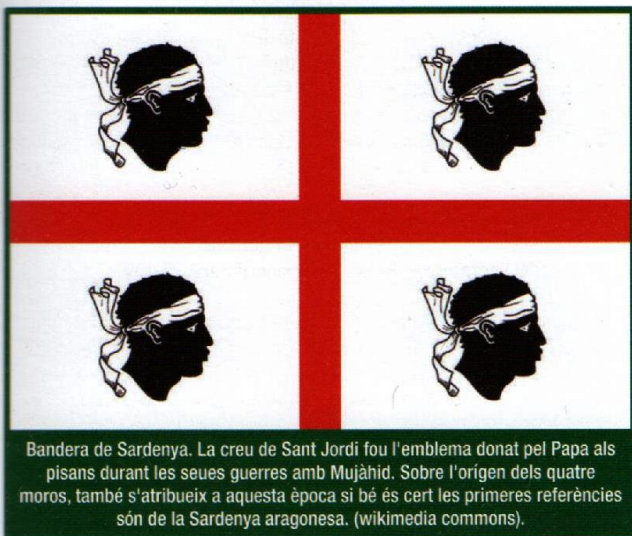
Per la seua posició cèntrica, l'illa de Sardenya ha tingut una gran importància estratègica en la navegació per la Mediterrània Occidental. (Google Maps)

L'última part de la vida de Mujàhid és encara més borrosa. Mentre que unes fonts ens el situen en un complex entramat polític de relacions entre les taifes de Tortosa, València, Sevilla, Còrdova i Múrcia i en què Mujàhid lluitava per construir unes aliances fortes enfront de Còrdova i expandir els seus

dominis, altres fonts ens diuen que continuà fent atacs a Sardenya fins que, perseguit pels pisans i genovesos hagué de fugir cap al sud i acabà trobant refugi en la badia de Serapo, no gaire lluny de Roma. Hi romangué fins que intervingué el rei de Nàpols i amb l'ajuda d'una flota bizantina i mercenaris normands, expulsaren Mujàhid i els seus hòmens. La seua mort la situen ben lluny de Dénia, en la badia d'Annaba. S'hi havia refugiat però acabà sent fet presoner i decapitat. Tot i que altres indiquen que aquest succés fou prop de Sardenya. El seu cap fou clavat en una estaca i passejat de manera triomfal. La taifa de Dénia la va heretar el seu fill Alí que ja havia tornat del seu captiveri en l'imperi alemany i s'havia reconvertit a l'islam.

ENTRE LA REALITAT I LA LLEENDA

La seua fama li va sobreviure durant segles en aquells pobles que havien sofert els seus atacs i la seua figura donà peu a moltes llegendes. Per exemple trobem en Pisa la llegenda de la jove Quinzica o Chinzica de' Sismondi, una pisana que va salvar els pisans de l'atac de Mujàhid. La historicitat de Chinzica és poc probable però tal vegada la llegenda intenta donar nom a un barri de la ciutat de Pisa on hi havia els comerciants, entre ells comerciants de Llevant com àrabs, jueus o perses. Encara hui Chinzica és l'heroïna de la ciutat de Pisa.

Si viatgem a Gènova i visitem el Palau Ducal, haurem de fixar-nos en la façana que cau a la Plaça Matteotti. Després que l'edifici fou incendiat el 1777 l'arquitecte Simone Cantoni va rebre l'encàrrec de restaurar l'edifici, llavors concebé aquesta façana d'estil neoclàssic i decidí afegir-hi huit estàtues de huit hòmens encadenats que representaven els enemics de la República de Gènova, entre altres el pirata Dragut o l'infant Enric d'Aragó. També podem veure, començant per l'esquerra, l'estàtua de Mujàhid o Musetto, carregat de cadenes com a càstig pels mals causats.

A la Sardenya encara hui moltes històries també parlen d'un Moro que va atacar l'illa i de gestes miraculoses per repel·lir els seus envits que s'atribueixen a les accions de l'emir de Dénia. ■

Bibliografia:

ABULAFIA, David. *The Great Sea: A Human History of the Mediterranean*. Universitat d'Oxford, 2011.

AZUAR RUIZ, Rafael. *La taifa de Denia en el comercio mediterráneo del siglo XI. Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* N.9, 1992-1993.

BRUCE, Travis. *The taifa of Dénia and the Medieval Mediterranean*. Universitat de Michigan, 2010.

MARTINI, Pietro. *Storia delle invasioni degli Arabi e delle piraterie dei barbareschi in Sardegna*. Càller, 1861.

BUTLLETÍ
calp
INSTITUT D'ESTUDIS CALPINS